

Chile under tre epoker

En studie av ett land i utveckling och underutveckling

Willy Andersson, Stefan Kärvling

Denna uppsats ger en bakgrund till det revolutionära uppsvinget i Chile på 1970-talet, som inleddes med Allendes seger i presidentvalet 1970 och slutade med Pinochets militärkupp hösten 1973. För texter om detta, se litteraturlistan i slutet av denna uppsats

Innehåll

Inledning.....	1
1. Definition av uppgiften	1
2. Teoretiska utgångspunkter	1
3. Centrala frågeställningar	2
4. Metod och uppläggning.....	3
5. Några ord om källor och litteratur.....	4
I. Chile under kolonialismens epok.....	5
1. Erövring och kolonisering	5
2. Den traditionella ekonomins framväxt.....	6
3. Den spanska kolonialmaktens nedgång och Chiles frigörelsekamp	7
4. Självständighet: uppsvinget för inhemsk industri och framväxten av nya beroendeformer	8
II. Chile under den klassiska imperialismens epok.....	11
1. Imperialismens inbrytning.....	11
2. Ekonomisk struktur, utrikeshandel och USA-imperialismens frammarsch	13
3. Depression och ”industrialisering”	16
III, Chile under senkapitalismen	21
1. 1950-64: den moderna ekonomins framväxt.....	21
2. 1964-70: Revolutionen i frihet	29
Sammanfattning och slutsatser.....	41
1. Kolonialismen	41
2. Imperialismen.....	42
3. Bokslut över Revolutionen i frihet	43
Källor och litteratur	47
Litteratur om Chile på 70-talet	48

Inledning

1. Definition av uppgiften

Världen av idag präglas av väldiga sociala klyftor som skiljer fattiga från rika, okunniga från utbildade, maktlösa från mäktiga. Dessa klyftor – som ständigt tenderar att växa – följer i viss utsträckning geografiska gränser, framförallt gränserna mellan Västeuropa och Nordamerika å ena sidan och länderna i den sk tredje världen å andra sidan.

Chile är ett ganska typiskt exempel på ett land i den sistnämnda kategorin. Trots att Chile försetts med oerhörda naturrikedomar och att en rad andra betingelser för en välfärdsutveckling finns för handen, präglas dess situation av symptom som ofta förknippas med underutveckling: utbredd arbetslöshet, undernäring och analfabetism, tilltagande slumbebyggelse och hög dödlighet bland den fattiga befolkningen. Chiles underutveckling har också indirekt spelat en viktig roll i uppkomsten av den nuvarande politiska situationen, som, kännetecknas av total frånvaro av demokrati och systematisk politisk terror från de styrande militärernas sida (dvs välkända inslag i många u-länder av idag)..

Huvudsyftet med denna studie kan definieras som ett försök att spåra och blottlägga de historiska rötter – de ekonomiska, sociala och politiska krafter – som lett fram till Chiles nuvarande underutveckling. Eftersom vi anser att Chile av idag är en produkt av en mycket komplicerad och långvarig historisk process, och eftersom vi velat gå så grundligt tillväga som möjligt, har uppsatsen delvis fått karaktären av en i vissa stycken tämligen ingående ekonomisk-historisk redogörelse, vilken omspannar tiden mellan den spanska erövringen på 1500-talet och Allendes seger i presidentvalet 1970. Vidare har vi försökt göra en självständig tolkning och analys av det historiska förloppet och den ekonomiska utvecklingen.

Genom denna uppläggning får uppsatsen ytterligare en funktion; nämligen att bidra till förståelsen av problematiken kring ekonomisk utveckling och underutveckling i allmänhet. Chiles utveckling har aldrig ägt rum i någon sorts vakuum, oberoende av omvärldens utveckling. Istället har de faktorer som under historiens lopp bestämt utvecklingen i Chile, också påverkat andra länder som befunnit sig i en liknande situation. Många, kanske de flesta, av slutsatserna i denna studie äger därför en tämligen stor giltighet långt utanför Chiles gränser – inte minst i övriga Latinamerika. En mängd drag i den historiska och kulturella bakgrunden, liksom i de nuvarande relationerna till utlandet, är gemensamma för de latinamerikanska länderna.

Dessutom består uppsatsen av en undersökning över ett av de försök som gjorts i modern tid att bryta underutvecklingen – närmare bestämt över den utvecklingsstrategi som den kristdemokratiska regeringen omsatte i praktiken under 1960-talets senare hälft. (Vi har även ägnat en ingående studie åt Allende-regimens ekonomisk-politiska projekt, men av praktiska skäl har vi sett oss nödsakade att lyfta ut denna del ur föreliggande uppsats.)

2. Teoretiska utgångspunkter

Våra analyser är till stor del utförda med hjälp av centrala element i marxistisk teori. Följaktligen har vi utgått från en *materialistisk historieuppfattning*.

Enligt denna uppfattning är ”produktionen... grundvalen för all samhällsordning” (Engels). Vidare bestäms människans tänkande och handlingar i sista hand av den materiella verkligheten; av sitt samhälles ekonomiska struktur och utvecklingsnivå samt, inte minst, av vilken

samhällelig *klass* hon tillhör.

Klasstillhörigheten bestäms av människornas ställning i produktionen. Under kapitalismen representerar kapitalisten och arbetaren de dominerande – och antagonistiska – klasserna.

I det kapitalistiska systemet tillför arbetarna ett extra värde, ett *mervärde*, till de produkter de framställer. Detta mervärde tillfaller ägaren av produktionsmedlen, kapitalisten. Den sistnämnde grundar således sin existens på utsugning av arbetskraften.

De kapitalistiska företagens välgång är beroende av hur de hävdar sig i den knivskarpa konkurrensen med andra företag. Huvudsyftet med produktionen är därför att göra så stor vinst som möjligt, att *maximera profiten* (vilket mestadels sker genom intensifierad utsugning av arbetarna). Av samma skäl – och för att höja den produktiva kapaciteten och skära ned produktionskostnaderna – måste även företagens kapital ständigt ackumuleras, dvs växa.

En förutsättning för kapitalackumuleringen är att industrin förses med allt större kvantiteter av billiga råvaror. Under kapitalismens inledande skede i Västeuropa tillgodosågs detta behov genom handel med samt erövring och exploatering av andra länder och världsdelar. Så uppstod *kolonialismen* på 1500-talet.

Som en följd av produktionens tillväxt och den fortskridande koncentrationen inom ekonomin – vilket gav upphov till monopolkapitalismen¹ – ersattes detta globala utsugningssystem av ett annat, av *imperialismen*. I korthet innebar imperialismen att kapitalet växt utöver den egna nationens gränser, att kapitalisterna måste exportera hela fabriker och dotterföretag för att säkra fortsatt höga profiter.

Genom kolonialismens och i synnerhet imperialismens framväxt har ett enhetligt ekonomiskt världssystem formats. Detta system kännetecknas framförallt av relationerna mellan *metropolen* – kolonialmakten, de imperialistiska staterna och *satelliterna* – de koloniala och halvkoloniala länderna. De kommersiella och industriella centren i satelliterna ombesörjer att delar av det ekonomiska överskott som produceras i dessa länder förs över till metropolen.

För att upprätthålla sin dominans använder metropolerna politiska maktmedel och sin ekonomiska och teknologiska överlägsenhet. Resultatet av detta blir att ekonomin i de koloniala/halvkoloniala länderna ställs under den utländska metropolens kontroll, att den hamnar i beroendeställning till en utländsk makt. För många marxistiska ekonomer utgör detta beroende en tungt vägande faktor i förklaringen av de fattiga ländernas underutveckling.

En viktig detalj bör tilläggas i detta avsnitt; nämligen att kapitalismen, och därmed hela det imperialistiska världssystemet, med jämna mellanrum skakas av kriser vars direkta orsak är relativ överproduktion. Enligt marxistisk teori är emellertid dessa kriser i grunden oundvikliga konsekvenser av irrationaliteten och planlösheten i den kapitalistiska ekonomins sätt att fungera.

3. Centrala frågeställningar

Eftersom syftet med denna uppsats kan beskrivas som ett försök att skissera huvuddragen i Chiles ekonomiska utveckling och att den följaktligen inte behandlar något skarpt avgränsat problemområde – är nedanstående frågeställningar, vilka bildat utgångspunkter för vårt arbete, ganska allmänt formulerade.

1) Vilka ekonomiska, sociala och politiska krafter kan sägas ha varit drivande för den

¹ Några i detta sammanhang relevanta kännetecken för monopolkapitalismen redovisas i början av kapitel II

ekonomiska utvecklingen under historiens lopp? Vilka faktorer har spelat en återhållande roll?

2) Vilken roll har relationerna till utlandet (framförallt Spanien, Storbritannien, USA) spelat för landets utveckling respektive underutveckling?

3) Hur långt tillbaka i historien kan underutvecklingen spåras? Vilka är de främsta orsakerna till att Chile idag är underutvecklat?

4) Vilka åtgärder vidtogs på 1960-talet av den kristdemokratiska regeringen, i syfte att bryta underutvecklingen? I vad mån främjade åtgärderna socialt framåtskridande och ekonomisk/industriell utveckling?

5) Vad kan vi dra för slutsatser av Chiles historiska erfarenheter?

4. Metod och uppläggning

Som redan antytts har vi sökt tillämpa den historiska materialismens metod i arbetet på denna uppsats. I framställningen nedan skall vi försöka förklara vad, som avses med denna metod² (2) och vilka praktiska konsekvenser den fått för vårt tillvägagångssätt.

För det första är en analys som utgår från en materialistisk metod byggd på ett så omfattande faktaunderlag som möjligt, allt i syfte att ge en helhetsbild av den studerade verkligheten. Även om vi här inte gör anspråk på att uppfylla denna målsättning, har vi i förberedelsearbetet gått igenom en mängd data vilka tillsammans gett en hygglig bild av Chiles ekonomi genom tiderna. Uppgifter av detta slag har vi funnit i vetenskapliga arbeten och statistiska årsböcker.

För det andra är det enligt denna metod nödvändigt att strukturera insamlade fakta och att lägga mindre viktiga detaljer åt sidan. Den historiska analysens primära komponenter bör vara fakta som speglar tillstånd och tendenser i den ekonomiska och samhällsliga "basen". För oss innebär detta att vi tagit betydelsefulla särdrag och förändringar i den chilenska produktionsapparaten som utgångspunkt för vidare analyser. Data om vad och hur mycket som producerats, investeringars storlek och inriktning, fördelningen av produktionsresultatet, förskjutningar i den ekonomiska strukturen osv, har härvid spelat en stor roll:

För det tredje innebär en materialistisk metod att en historisk process inte kan rekonstrueras med mindre att man känner till vilka grundläggande motsättningar som förekommer mellan huvudklasserna i ett samhälle. I vår studie har vi försökt analysera klasstrukturen i Chile; dess särdrag, på vilket sätt den har förändrats och vilka specifika, motstridiga intressen som rymts inom strukturen. Enligt vår uppfattning är en sådan undersökning av avgörande betydelse för att förklara ekonomisk utveckling och underutveckling.

Avhandlingen är indelad i tre kapitel, vilka behandlar de stora epokerna i Chiles ekonomiska historia: kolonialismen (ca 1530-ca 1890), den klassiska imperialismen (ca 1890-1950) och senkapitalismen (1950-)³.

² För att undvika missförstånd vill vi understryka att denna schematiska utläggning på inget sätt gör rättvisa åt den marxistiska metoden i dess helhet.

³ Senkapitalismen, benämningen på den kapitalistiska fasen efter andra världskriget, kännetecknas av att staten utgör en central faktor i det ekonomiska livet, av långtgående strukturrationalisering, automatisering och snabb teknologisk förnyelse inom industrin, av en koncentration av sysselsättningen till servicesektorn och av att alla delar av världen (bortsett från arbetarstaterna) inlemmats i det av USA, Västeuropa och Japan dominerade systemet. För en analys över denna historiska fas - se Mandel, E. [Senkapitalismen, del 1.](#) och [Senkapitalismen, del 2.](#)

Delvis på grund av att vi haft betydligt färre fakta att tillgå om den äldre historien jämfört med den moderna, skiljer sig dispositionen och karaktären på de olika delarna. I kap. I och II är framställningssättet strikt kronologiskt, medan kap. III är indelat i avsnitt i vilka utvecklingen inom ekonomins olika sektorer behandlas separat.

Tyngdpunkten i uppsatsen är förlagd till den moderna historien, vilket framgår av det tredje kapitlets ansevärda omfattning. En anledning till att störst intresse ägnats de senaste decennierna är att den ekonomiska politiken först under denna period börjat spela en verkligt framträdande roll. Av detta skäl är det huvudsakligen nummer fyra av våra frågeställningar som tas upp till granskning i detta kapitel. Avhandlingen i sin helhet kretsar kring problemen i de tre första frågeställningarna.

De slutliga svaren på frågeställningarna presenteras först i ”Sammanfattning och slutsatser”. Förutom en summering av Chiles ekonomiska historia mellan koloniseringen och 1900-talets mitt, består denna del av ett kritiskt ”boksut” över Revolutionen i frihet, den utvecklingsstrategi som sattes i verket mellan 1964 och 1970.

5. Några ord om källor och litteratur

Chilensk statistik är känd för att vara av tämligen undermålig kvalitet. Vår avsikt med den mångfald av sifferuppgifter som förekommer i uppsatsen är därför inte att ge en exakt bild av sakernas tillstånd, snarare vill vi ge en ungefärlig beskrivning av tendenser i utvecklingen.

En annan svårighet vi stött på är att källmaterialet ofta innehåller bara ett fåtal av de aspekter som enligt vår mening är relevanta för beskrivningen av en given period. Därför begränsas ämnet för vår redogörelse av tiden kring sekelskiftet till i stort sett utvecklingen för de utländska investeringarna (något som i och för sig är nog så viktigt).. Denna brist hänger delvis samman med att en del av den använda litteraturen, i synnerhet om den äldre historien, skildrar utvecklingen i Latinamerika som helhet, vilket försvårat studiet av specifikt chilenska förhållanden.

Det mest användbara materialet har vi funnit i André Gunder Franks bok *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika* och i en uppsats av den unge svenske ekonomen Stefan de Vylder – *From Colonialism to Dependence – An Introduction to Chile's Economic History*. Eftersom dessa arbeten präglas av stor noggrannhet och tillsammans ger en enhetlig bild av Chiles ekonomiska historia, har merparten av uppgifterna i uppsatsen hämtats ur desamma.

I kapitel I och II görs källhänvisningar endast till författarnamnen. De fullständiga uppgifterna över källorna återfinns i käll- och litteraturförteckningen längst bak i uppsatsen.

FÖRKORTNINGAR som använts i den följande framställningen:

ECLA 1956 (o s v) = *Economic Commission for Latin America*. (United Nations). Economic Survey of Latin America 1956 (o s v).

Frank = Frank, A.G. *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika*.

de Vylder = de Vylder, S. *From Colonialism to Dependence – An Introduction to Chile's Economic History*.

I. Chile under kolonialismens epok

1. Erövring och kolonisering

Under första hälften av 1500-talet lade den spanska kolonialmakten under sig området längs västkusten av Sydamerikas södra kon, dvs den vidsträckta landremsa som idag benämns Chile. Drivkraften bakom conquistadorernas kolonisation var jakten efter rikedomar, i första hand ädelmetaller. Chile inledde således sin koloniala existens som guldexportör.¹

Exploateringen av den nya kolonins värdefulla naturtillgång skedde snabbt, grundligt och effektivt. Vid guldproduktionen utnyttjade kolonistörerna indianer, som mestadels inte arbetade inom jordbruket, som arbetskraft. En del av dessa var tvångsrekryterade medan andra anställdes för löner. Men eftersom villkoren för samtliga arbetare var mycket hårda (de anställdes arbetarnas lön räckte knappt till livsuppehållet), så var bägge dessa grupper underkastade en form av slavarbete.

Redan omkring 1580 började Chiles guldutvinningar minska drastiskt och spanjorerna såg sig om efter andra inkomstkällor. Till följd av Chiles gynnsamma klimat och den potentiellt stora livsmedelsmarknaden² riktades kolonistörernas intresse nu mot jordbruk och boskapsskötsel. I syfte att ge ett så stort överskott som möjligt organiserades jordbruket enligt det så kallade encomiendasystemet. Encomiendasystemet var ett slags förvaltarssystem, där indianbefolkningen helt enkelt fördelades till olika kolonistörer. Rent formellt behöll alltså indianerna äganderätten till sin jord, men i realiteten arbetade de för kolonistörerna, vilka – i sista hand genom vapenmakt – tilltvingade sig överskottet. Till allra största delen fördes detta överskott över till Spanien; antingen i form av skatter till den spanska kronan eller genom att kolonistörerna lät sända sina förvärvade rikedomar till hemlandet, för att där användas till privat konsumtion. På så sätt bidrog överskottet till Västeuropas industrialisering.

Följden av encomiendasystemet blev att en stor del av den ursprungliga befolkningen inlemmades i den koloniala ekonomin. Som producenter i det kommersiella jordbruket utsattes de indianska arbetarna för en oerhört grym behandling; bl a lät de spanska kolonialherrarna, vägleda av kortsiktiga vinstintressen, skära ner deras konsumtion till ett absolut minimum. En allvarlig effekt av denna politik blev att Chiles folkmängd kraftigt reducerades.

Tab I:1 Chiles befolkning (uppskattade siffror),

År	Befolkning.
1540	1 000 164
1570	624 000
1590	582 000
1600	549 000
1620	557 000

Källa: de Vylder, s 16

De väldiga klassklyftorna i det chilenska samhället kom även i hög grad att bestämma utformningen av den ekonomiska strukturen. Eftersom möjligheterna för de breda

¹ Frank, s 55. Uppgifterna i detta kapitel bygger huvudsakligen på de i inledningen presenterade verken av André Gunder Frank och Stefan de Vylder. Där inget annat anges är uppgifterna hämtade ur dessa källor.

² Köpmän, soldater, gruvarbetare m fl grupper svarade för efterfrågan inte enbart i Chile utan framför allt i det dåvarande handels- och administrativa centret Peru.

befolkningsskikten att köpa konsumtionsvaror var i det närmaste obefintliga, och eftersom överklassens efterfrågan av lyxvaror kunde tillgodoses genom relativt billig import, uppstod det aldrig någon nämnvärd produktion för den interna marknaden under 1500-talet. Denna omständighet, i kombination med bristen på reala tillgångar till följd av kapitalutflödet till Spanien, ledde till att investeringarna så gott som uteslutande inriktades på exportsektorn. På så sätt blockerades förutsättningarna för en allsidig ekonomisk utveckling.

Ytterligare en faktor kan indirekt ha bidragit till denna snedvridning. En sannolik anledning till att den härskande klass, som började formeras i Chile, sökte hålla nere det arbetande folket i djup fattigdom, var att det utgjorde en garanti för den härskande klassens stabilitet. En höjning av befolkningens standard – och en större inhemsk marknad för konsumtionsvaror – skulle förutsätta en omfördelning av det producerade överskottet, något som endast kunde ske på den härskande klassens bekostnad. Detta låg givetvis inte i dess intresse.

2. Den traditionella ekonomins framväxt

Den djupa depression som skakade Västeuropa i början av 1600-talet kom att få betydelsefulla återverkningar i Chile under samma sekel. De omedelbara följderna av denna kris – den kraftiga minskningen av såväl exporten till och importen från den avlägsna kontinenten – innebar nämligen att viktiga omstruktureringar av ekonomin blev nödvändiga. Även krisen inom gruvdriften, som hängde samman med den minskade arbetskraftstillgången och som medförde ett ansevärt inkomstbortfall och försämrade köpkraft för överklassen, bidrog till att utrikeshandeln avtog.

Isoleringen från den spanska metropolen tvingade den härskande klassen i Chile att själv organisera produktionen av de varor som krävdes för dess extravaganta levnadsvanor. Den påtvingade isoleringen stimulerade även vete- och köttproduktionen, manufakturvärdet – främst tillverkningen av textilier och fartygsutrustning – samt, inte minst, handeln med Peru. Krisen i Europa bidrog således, paradoxalt nog, till ett uppsving för Chiles ekonomi.

I samband med att stadsbefolkningen växte och att handeln mellan de spanska kolonierna intensifierades, steg det kommersiella värdet på jordbrukets avkastning. Detta föranledde de härskande i Chile att i större omfattning än tidigare frånta indianerna deras äganderätt till åkerjorden, för att göra den till privat egendom. Härigenom gick *encomiendas*-systemet tillbaka och ersattes i allt större utsträckning av *haciendas* eller *latifundien*. (Liksom fallet var för krisen inom gruvdriften, berodde också *encomiendas*-institutionens tillbakagång i viss mån på den minskade tillgången på arbetskraft. Detta gjorde nämligen att systemet var oförmöget att möta den ökade efterfrågan av jordbruksprodukter.)

Till skillnad från *encomiendas* baseras *haciendas* på ägandet av jord. Arbetskraftsbehovet tillgodoses genom den fria arbetsmarknaden, dvs arbetarna anställs för betalning i pengar. Dessa arbetare är emellertid endast fria relativt sett; i verkligheten är de mer eller mindre uppbundna till *haciendas* genom olika skuldsättningsarrangemang.

I takt med den växande marknaden skedde en successiv expansion av *haciendas* -på bekostnad av *encomiendas*-systemet och de traditionella indianbyarna, vilka splittrades upp och integrerades i den koloniala strukturen.

I och med *haciendas*, eller *latifundies*-systemets, framväxt blev Chiles härskande klass alltmer stabil och enhetlig. En oligarki uppstod, som rekryterades från i första hand koloniala administratörer, gruvägare och köpmän, och som baserade sin makt på innehav av jord.

I slutet av 1600-talet stärktes åter banden med moderlandet Spanien, och de ekonomiska förhållandena kom därigenom att förändras än en gång. Billiga industriprodukter och lyxvaror av hög kvalitet från Europa började strömma in, vilket snart ledde till att stora delar av den inhemska manufakturindustrin slogs ut och näringslivet återigen anpassades till den utländska marknaden.

Denna utveckling gynnades i hög grad av den kraftigt ökade efterfrågan på chilenska varor i Peru. I synnerhet skedde ett remarkabelt uppsving för gruvindustrin, främst vad gäller exploateringen av silver och koppar. Men även inom jordbruket – där veteproduktionen blev alltmer dominerande – förekom en kraftig uppgång.

Den ökande utländska efterfrågan på jordbruksprodukter medförde vittgående förändringar på landsbygden, både vad gäller fördelningen av jorden bland ägarna och relationerna mellan latifundiernas ägare och arbetare. Jordens och jordbruksprodukternas stadiga värdestegring drev latifundieägarna att ytterligare utvidga sina domäner, något som skedde på bekostnad av småbruken, de så kallade minifundierna.³ I regel sögs de utslagna småbrukarna snabbt upp av storgodsen, vilkas expansion krävde en allt större arbetsstyrka. Latifundiernas ökade arbetskraftsbehov måste emellertid huvudsakligen tillgodoses genom en utökning av antalet plikter (dvs arbete för godsägarnas räkning) för de bönder som arrenderade jordlappar på dessa.

Jordbrukets långtgående anpassning till utlandet resulterade följaktligen i en tilltagande ekonomisk och social polarisering mellan latifundieägarna å ena sidan och småbrukarna och arrendebönderna å den andra. Genom denna process, som alltså innebar att folkmajoritetens fattigdom fördjupades, ökade återigen oligarkins benägenhet att dels investera sina växande rikedomar i exportsektorn, dvs gruvindustrin och det kommersiella jordbruket, dels tillgodose sitt behov av manufaktur- och lyxvaror genom import från Spanien.

Under 1600- och 1700-talet utgjorde vicekungadömet Peru inte enbart den i särklass viktigaste marknaden för chilenska varor, det utövade också en effektiv och vinstgivande kontroll över sitt södra grannlands utrikeshandel. Denna kontroll möjliggjordes av att Chile i stort sett saknade en egen handelsflotta och därigenom var hänvisad till fartyg som ägdes av peruanska köpmän. Dessa hade således praktiskt taget monopol på alla chilenska sjötransporter, och därmed också på inköp och försäljning av varor från Chile. Detta förhållande gav de styrande i Chile anledning att inlåta sig i smärre konflikter med de peruanska köpmännen, men pga de senares ekonomiska styrka kom Perus dominans tills vidare att bestå.

3. Den spanska kolonialmaktens nedgång och Chiles frigörelsekamp

Under det artonde århundradet inleddes den process som kom att bli början till slutet för världsmakten Spanien. Den industriella revolutionen fann ingen grogrund i denna metropol utan förlades till landets värsta konkurrenter Storbritannien och Frankrike – något som definitivt ryckte undan grunden för det spanska rikets ställning på den världspolitiska arenan. Spanien hävdade dock fortfarande sin ensamrätt på handeln med Latinamerika, men eftersom den egna produktionen och exporten var obetydliga fungerade landet nästan uteslutande som fördyrande mellanhand för den engelska och franska exporten.⁴ På så sätt hamnade

³ Minifundierna karaktäriserades framför allt av att ägarna också brukade jorden. De hade uppkommit bl a genom arvsskiftet och - mindre ofta - genom försäljning.

⁴ Fem sjättedelar av Spaniens export till kolonierna lär ha bestått av utländska varor (de Vylder, s 16).

kolonialmakten själv i en beroendesituation, i ett ”kolonialt” förhållande till de mer utvecklade europeiska staterna.

Denna situation blev extra kännbar för en koloni som Chile, eftersom kostnaderna för dess import från Europa redan var onödigt höga pga Perus monopol på sjöfarten. Detta var en mellanhand som även Spanien ville ha bort, pga att den minskade t ex Chiles möjligheter att handla med moderlandet. För att kringgå detta hinder införde Spanien handelsreformer vilka avskaffade koloniernas importrestriktioner och som möjliggjorde ett direkt handelsutbyte med Chile och andra kolonier i samma situation. Reformerna ledde mycket riktigt till att Chiles import av lyx- och industrivaror från Spanien blev billigare och därför kunde öka kraftigt. Även Chiles egen exportsektor gynnades i hög grad av förändringen; däremot led det som fanns kvar av inhemsk industri svåra avbräck. Branscher som varvs-, textil- och skinnindustrin, samt tillverkningen av lergods och metallprodukter, försvann helt eller genomgick allvarliga kriser.

Reformerna gav även upphov till en klimatförändring ifråga om relationerna mellan Chile och Spanien. Chiles roll som koloni innebar att dess härskande klass endast förfogade över den ekonomiska makten (i inskränkt bemärkelse), medan hela den politiska makten – bl a kontrollen över tullarna, skatteintäkterna och förvaltningen – låg i den spanska metropolens händer. Men i samband med att utrikeshandels omväg över Peru försvann och att Spaniens roll som fördyrande mellanhand därigenom blev uppenbar, framstod inte längre Spaniens överhöghet och kontroll över vitala ekonomisk-politiska funktioner som lika självklara som tidigare bland Chiles besuttna. Dess omständigheter blev den tändande gnistan för kampen för Chiles nationella och politiska oberoende.

Självständighetskampen inleddes i ett läge då banden till Spanien försvagats genom de napoleonska krigen i Europa, Men inte desto mindre krävdes det nära ett decennium av svåra motgångar och blodiga strider innan Chile år 1818 kunde utropas som självständig stat.

Härmed hade de kvävande banden till Spanien för alltid klippts av. Det skulle dock inte dröja länge förrän ett annat och långt mäktigare land såg sin chans att gripa in i den chilenska utvecklingen...

Detta land var England.

4. Självständighet: uppsvinget för inhemsk industri och framväxten av nya beroendeformer

Utgångsläget för Chile som nybliven självständig nation var långtifrån gynnsamt. Den utdragna frigörelsekampen hade frestat hårt på ekonomin: dels hade industrin och infrastrukturen blivit föremål för en omfattande förstörelse, dels hade en stor del av det ackumulerade kapitalet tagits i anspråk för att finansiera kriget.

Den chilenska statsledningen var mån om en snabb återuppbyggnad av landet, något som föranledde den att vända sig till England för att avhjälpa problemet med kapitalbrist. Mäktiga brittiska intressen visade sig också villiga att ställa upp med krediter – mellan 1822 och 1825 tog regeringen i Chile lån för upp emot en miljon pund från England.⁵

Det massiva kapitalinflödet lade grunden för en kraftig expansion inom exportsektorn. För gruvproduktionen blev tillväxten varaktig mycket tack vare den stadigt stigande, engelska

⁵ Stone, s 296. Den exakta summan var enligt Stone 934 000 pund.

efterfrågan. Brytningen av silvermalm sexdubblades mellan 1840 och 1855, medan den årliga tillväxten för kopparbrytningen i början av 1840-talet låg på ca 6500 ton för att stiga till inte mindre än 50 000 ton under 1860-talet.⁶

Även för jordbruksexporten var ökningen stark. Viktiga händelser vid 1800-talets mitt – guld-ruscherna i Californien och Australien och Englands beslut att avskaffa spannmålslagarna – ledde till att nya och väldiga marknader för brödsäd öppnades.⁷ Följden blev att haciendorna i allt större utsträckning övergick till enbart veteodling och att exporten av denna gröda fördubblades på 1850-talet jämfört med tiden för frigörelsen.⁸

Det var emellertid inte enbart exportsektorn som expanderade; även inom den industri som var inriktad på hemmamarknaden ägde en kraftig uppgång rum. Paktum är att relativt framgångsrika försök att åstadkomma ekonomiskt oberoende och utveckling gjordes i Chile under dess fyra första decennier som självständig stat. Så startades 011 inhemsk tillverkning av plogar och tröskmaskiner, och ett stort antal kvarnar, garverier och textilfabriker byggdes. Därtill utvecklades (med hjälp av chilenskt och i viss mån peruanskt kapital) industrier för framställning av salpeter och förädling av koppar. Slutligen rustades infrastrukturen upp. Handelsflottan expanderade och den första järnvägen, byggd med chilenskt kapital och invigd 1851, försågs med lokomotiv och godsvagnar av eget fabrikat.

Efter en period av stagnation skedde ånyo ett ekonomiskt uppsving i samband med Stilla havskriget 1879-82 (se nedan s18). Den påtvungna isoleringen och inskränkningen av importen under kriget medförde att produktionen av t ex kläder, lädervaror, krigsmateriel, kemiska och farmaceutiska produkter samt fartyg ökade påtagligt.

Det är främst två faktorer som ligger bakom ekonomins mångsidiga utveckling under den politiska självständighetens första decennier. För det första ledde elimineringen av den spanska mellanhanden och exportsektorns expansion till en avsevärd ökning av landets överskott, vilket gjorde omfattande investeringar möjliga. För det andra måste överklassens efterfrågan på industri- och lyxvaror i detta inledande skede till stor del tillgodoses genom inhemsk produktion, eftersom den avbrutna handeln med Spanien ännu inte helt ersatts av import från något annat land.

Perioden av nationellt framåtskridande fick dock ett abrupt, och blodigt, slut. Anledningen till att så skedde står att finna i Chiles ekonomiska och sociala struktur -närmare bestämt i motsättningar mellan de samhällsgrupper som dominerade det ekonomiska beslutsfattandet under 1800-talets senare hälft. I följande framställning tas innebörden och följderna av dessa motsättningar upp utifrån en beskrivning av de olika gruppernas särskiljande intressen.

Vad frågan gällde var helt enkelt konflikter mellan fyra fraktioner av Chiles härskande klass. En av dessa, gruvägarna, grundade sin maktställning på export av koppar, silver och salpeter. I denna gruppens intressen låg givetvis att köpa gruvutrustning och konsumtionsvaror så billigt

⁶ Frank, s 85

⁷ Den kraftfulla exportökningen framgår i viss mån av nedanstående tabell över veteexporten till Kalifornien.

Chiles veteexport till Californien 1848-5 (tusentals pesos)

1848	135	1852	2 108	1856	193
1849	1 747	1853	2 518	1857	76
1850	2 246	1834	187		
1851	3 406	1855	268		

Källa: de Vylder, s 21

⁸ Frank, s 85

som möjligt, gärna på den utländska marknaden. Gruvägarna var således motståndare till varje form av import- eller exportavgifter och därmed ivriga anhängare till frihandel. Dess ståndpunkter delades, på likartade grunder, av två andra grupper, nämligen kött- och spannmålsexportörerna å ena sidan och köpmännen och importhusen å den andra.

Mot dessa frihandelsvänliga grupper stod företrädarna för den inrikesochbaserade industrin. En förutsättning för denna industris existens var förekomsten av höga tullmurar, något som varmt förespråkades av medlemmarna i denna fjärde grupp, dvs den sk nationella borgarklassen. Denna klass spelade en dominerande roll under decennierna närmast efter frigörelsen, då den till följd av det ekonomiska uppsvinget och det minskade beroendet till utlandet lyckades genomdriva bestämmelser om skyddstullar. Men i samband med att den brittiska kolonialmakten fick ett allt större inflytande över den chilenska ekonomin under den senare delen av seklet, försvagades den industriella borgarklassens ställning pga inbördes splittring.

Delar av industribourgeoisin hade intagit en hållning av öppen opposition mot imperialismen och kämpat för landets industrialisering. Men när en lätt industri hade startats och utvecklats berövades den en god del av sina argument, och många av dess medlemmar anslöt sig till det proimperialistiska lägret.⁹

Initiativet keck härigenom att glida över till de tre övriga grupperingarna, dvs företrädarna för gruv- och jordbruksnäringen samt handeln. Ett avgörande skäl att dessas kamp för frihandels införande så småningom kröntes med framgång, var att deras intressen sammanföll med den spirande engelska imperialismens strävanden. Den nationella borgarklassen och dess allierade gav emellertid inte upp sitt motstånd utan strid. Innan frihandeln blev ett faktum krävdes ett inbördeskrig, vilket kom att stå 1891.

Resultaten av ”liberalernas” seger blev att engelsktillverkade industrivaror översvämmade den interna marknaden och att denna billiga import inom kort konkurrerade ut ett stort antal chilenskt ägda företag. En konsekvens som skulle få stor betydelse för framtiden var även att utländska kapitalister nu fick fria händer att investera i Chile. Därmed inleddes en djupgående omvandling av såväl Chiles socio-ekonomiska struktur som dess relationer till omvärlden – en process som markerade övergången från kolonialismen till en ny historisk epok, den imperialistiska.

⁹ Ibid, s 114 (citrat av Ramirez).

II. Chile under den klassiska imperialismens epok

1. Imperialismens inbrytning

En skarp kontrast till den stagnation som ägde rum i den chilenska ekonomin i slutet av 1800-talet utgör utvecklingen inom de mest avancerade västeuropeiska länderna vid samma skede. Den kraftfulla och oavbrutna expansionen av produktivkrafterna – framför allt i England – ledde till att kapitalismen gick in i en ny utvecklingsfas, det s k monopolkapitalistiska stadiet.

En viktig aspekt i övergången till monopolkapitalism var att de stora trusterna och kartellerna till följd av den tilltagande kapitalackumuleringen tvingades söka avsättning för sitt överskottskapital utomlands. Detta skedde genom export av kapitalvaror, dvs maskiner och övrig industriell utrustning. I mottagarländerna investerades det exporterade kapitalet antingen i befintliga företag eller – vilket var mer vanligt – i nya fabriker, och dotterföretag.

Frihandelsvännernas seger i Chile gjorde landet mycket attraktivt för utländska investeringar och industrietableringar. Under loppet av ett halvsekel visade såväl Storbritanniens totala investeringar som dess investeringar i Chiles statslån en stadigt uppåtstigande kurva. Att så var fallet framgår av nedanstående tabell.

Tab II: Ii Brittiska investeringar i Chile 1880-1949 (i miljontals pund)

Invest	Företag	Järnvägar	Statslån	Totalt
1880	0,7	i u	7,8	8,5
1885	i u	2,0	7,6	i u
1890	14,9	i u	9,5	24,4
1905	i u	10,3	17,6	i u
1910	i u	i u	25,5	51,0
1913	29,3	20,5	34,7	63,9
1928	i u	20,5	29,2	76,9
1949	i u	i u	20,0	45,0

Källor: Rippy s 25, 37, 68, 76, 78, 133. Stone s 306, 309

Anm: Pga att två olika källor använts överensstämmer inte årtalen och, förmodligen pga olika beräkningsmetoder, uppgifterna. Skillnaderna är dock obetydliga. Där två uppgifter funnits till hands har Rippys använts.

De stora investeringarna i Chiles statslån hänger samman med de oerhört fördelaktiga villkor som de var förknippade med. Förutom att de gav stadiga inkomster, stimulerade de Storbritanniens egen ekonomi genom att lånen bl a användes till inköp av engelska varor.¹ Samtidigt stärktes de brittiska intressenas ställning i Chiles näringsliv. Oavsett om lånen betalades tillbaks eller ej, gjorde de mäktiga kapitalistiska grupperna stora vinster på dem, Chilena själva drog således det kortaste strået.

Efter det att alla kommissioner, avgifter, rabatter och tryckkostnader dragits av, och underhållsfonder för de första arton månaderna hållits inne, befann sig latinamerikanerna i en svår knipa, med kontanter som inte uppgick till mer än cirka 60 procent av den kontrakterade skulden. (...) Det är fyra grupper som ligger närmast till hands att dra fördel av sådana investeringar: 1. banker och spekulanter som säljer obligationer; 2. rederier; 3. byrå_ krater och agenter i mottagarlandet; 4. industriägare, direktörer och andra tekniker i de investerade

¹ Rippy, s 135

länderna.²

Anledningen till de relativt stora investeringarna i järnvägar var att en effektiv exploatering av Chiles naturresurser helt enkelt krävde bra och snabba transportleder. Dessa investeringar visades vara mycket lönsamma, bl a beroende på regeringens stöd genom omfattande skattelättnader och subventioner.³

Järnvägsbyggena i Chile och i andra länder innebar att England fick avsättning för en stor del av sin stålproduktion.⁴ Även när järnvägarna var färdigbyggda framgick det tämligen klart vilka intressen de tjänade. Järnvägsnätets strälliknande utseende, med slutpunkter vid råvarukällorna respektive utförselhamn, tyder på att de nya transportlederna i första hand tillkommit för att främja den utländska penetreringen och exploateringen.

Vid sidan av statslån och järnvägar, utgjorde kväveindustrin det viktigaste området för brittiska investeringar – något som följande siffror illustrerar.

Tab II:-2 Investeringar i Chiles kväveindustri (miljoner pund)

1890	1895	1905	1913	1928
5,3	6,7	9,9	12,4	20

Källor: Rippy s 58. Stone s 304

Anm: Stones beräkningar gäller för hela Latinamerika, men på ett undantag när grundas de på uppgifter från chilenska nitratbolag.⁵

Råvaran i kväveindustrin, salpeter, fanns koncentrerad i det nuvarande Chiles nordligaste del, dvs det område som gränsar till Bolivia. Kontrollen över de stora salpeterfyndigheterna spelade en viktig roll i det s k Stilla Havskriget som utkämpades 1879-83 mellan Chile å ena sidan och Peru-Bolivia å den andra. I och med att de sistnämnda länderna förlorade kriget, tvingades de avträda de värdefulla områdena till Chile, vilket ledde till att dörrarna öppnades för en omfattande brittisk exploatering.

Kväveindustrin kontrollerades till 55-60% av brittiska intressen.⁶ De allra flesta företagen i branschen grundades av en enda man – engelsmannen John T. North.⁷ Under kriget lade denne under sig nästan hela produktionen genom att låna pengar av den Chilenska Banken i Valparaiso och till ett relativt obetydligt pris köpa upp majoritetsandelarna i salpetergruvorna. Operationen möjliggjordes av att kriget medfört att gruvaktierna fallit till tio procent av sitt nominella värde.⁸

Investeringarna i kväveindustrin gav under 1880- och 90-talen tillbaka ett årligt genomsnitt på 10-15%. Åren 1913 och 1923-26 uppgick avkastningen till cirka 11%.⁹ Enligt vissa beräk-

² Frank, s 320 (citav Rippy).

³ Enligt Rippy uppgick avkastningen på det i järnvägar investerade kapitalet under några år på 1800-talet och slutet av 1890-talet till 8-10% per år. Åren 1910 och 1913 var avkastningen inte lika hög, men uppgick ändå till 4,7 resp 5,6% (Rippy, s 136).

⁴ Donghi, s 163

⁵ Stone, s 313

⁶ Rippy, s 227

⁷ Ibid, s 58

⁸ Galeano, s 163. Till följd av de enorma vinsterna kunde denne industrimagnat gå in och stödja de frihandelsvänliga grupperna i inbördeskriget med 100 000 engelska pund. Se Frank, s 106.

⁹ I källan hänförs dessa uppgifter inte direkt till kväveindustrins vinstutveckling, utan återfinns under rubriken "Miscellaneous" (Diverse). Enligt Rippy är dock kväveindustrin huvudorsaken till de höga procenttalen under denna rubrik.

ningar tillägnade sig England omkring 16 miljoner pund i profiler mellan 1880 och 1913.¹⁰ Vi kan tillägga att avkastningen för ett av bolagen i North-imperiet under det sista året av ovannämnda period uppgick till 150%.¹¹

Utöver investeringar i statslån, järnvägsbyggande och kväveindustri pumpades utländskt kapital även in i annan gruvindustri, i första hand kopparutvinning. År 1911 uppgick dessa investeringar till nära 2,2 miljoner pund,¹²

En verkligt betydelsefull roll kom kopparindustrin emellertid att få först på 1920-talet, i samband med att salpetergruvorna började sina och de syntetiska produkterna blev övermäktiga konkurrenter för salpetern. Men nu var det inte längre brittiska intressen som stod för de stora investeringarna – under detta decennium övertogs denna roll av det nordamerikanska kapitalet.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Chiles näringsliv under den imperialistiska epokens inledande fas dominerades av kapital som exporterats ifrån Storbritannien. De brittiska investeringarnas goda lönsamhet framgår bl a av att genomsnittsvinsten i Chile hörde till de högsta i Latinamerika ända fram till 1930. Bortsett från början av 1890-talet föll sällan utdelningen på investerat kapital under 5%. Från att år 1910 ha legat på 4,8%, steg utdelningen till 5,9% 1913, för att 1923-30 uppgå till 6,3% i årligt genomsnitt. Maximum nåddes 1926, då utdelningen var 10,6%. Samma år, 1926, uppgick de totala inkomsterna från det investerade kapitalet (78,8 miljoner pund) till inte mindre än 8,4 miljoner pund: Efter 1930 sjönk de brittiska investeringarna, och så gjorde även vinsterna.¹³

Chiles beroende av den brittiska imperialismen tog sig även andra uttryck. Varor som tillverkats på företag i chilensk ägo var både dyrare och av sämre kvalitet än de av engelskt fabrikat som i massiv skala fördes ut på marknaden, något som ledde till att större delen av den inhemska industrin stampades ut. Chiles handelsflotta förmådde inte heller överleva den stenhårda utländska konkurrensen. Segern för de ivriga förkämparna för frihandel i inbördeskriget hade således resulterat i att landets egen industri hamnat i ett svårt underläge och att flertalet näringsgrenar ställts under brittiskt monopol.

En svag antydning om vad imperialismens insteg innebar för Chiles förutsättningar att uppnå en varaktig ekonomisk tillväxt ger följande citat:

Vid början av nittioåret gick 3/4 av Chiles export till England medan nästan hälften av importen kom därifrån. Chiles kommersiella beroende var då tom, större än Indiens.¹⁴

2. Ekonomisk struktur, utrikeshandel och USA-imperialismens frammarsch

Det ekonomiska system som utvecklades i Chile i och med imperialismens inbrytning i slutet av 1800-talet kom att bestå och förstärkas under det tjugonde seklets första tredjedel. Exportsektorn gick starkt framåt och Chile blev alltmer beroende av dess inkomster. Investeringarna ökade – särskilt efter Första världskriget, då USA framträdde som den dominerande imperialistmakten. För Chiles del innebar förändringen ett byte av metropol: Storbritanniens ställning övertogs av USA. Detta rollbyte blev särskilt tidligt vad gäller kontrollen över den

¹⁰ Frank, s 108

¹¹ Rippey, s 73

¹² Ibid, s 53

¹³ Ibid, s 135. Utdelningen på de brittiska investeringarna var 4,7% år 1930; 0,3% 1933; och 2,14 1949.

¹⁴ Galeano, s 163

expanderande kopparproduktionen.

Kännetecknande för det chilenska näringslivet i början av 1900-talet var hög arbetsintensitet och låg produktivitet. Den övervägande delen av befolkningen var sysselsatt inom jordbruket eller hantverksindustrin. Medan 40% av arbetsstyrkan under 1920-talet fick sin utkomst inom jordbrukssektorn, svarade densamma endast för 20% av bruttonationalprodukten (BNP).¹⁵ Motsvarande siffror för tillverkningsindustrin var 200 respektive 7,9%.¹⁶ I bjärt kontrast till dessa sektorer står de högeffektiva kväve- och kopparindustrierna, vilka bidrog med mer än 30% av BNP, trots att arbetsstyrkan endast uppgick till 4,5% av den totala.¹⁷ Det inbördes förhållandet mellan de olika sektorerna förblev tämligen oförändrat fram till den stora depressionen 1929; spridningseffekterna från den ”moderna” sektorn till de ”traditionella” var följaktligen mycket små.

Bristen på balanserad tillväxt hängde intimt samman med företagets strävan efter vinstmaximering å ena sidan och den sociala strukturen å andra sidan. De massiva investeringarna i exportsektorn betingades av att en hög kapitalintensitet garanterade låga arbetskraftskostnader – och därmed största möjliga profit. Däremot utgjorde investeringar i jordbruket eller konsumtionsvaruindustrin en osäker penningplacering, eftersom den utbredda fattigdomen bland den arbetande befolkningen indikerade att ett ökat utbud knappast skulle sugas upp av en efterfrågeökning. Dessutom hade den relativt låga avkastningen av den befintliga produktionen för den inhemska marknaden en avskräckande effekt på kapitalägarna. Till detta kommer att de arbetstillfällen som skapades av exportindustriernas expansion inte heller ledde till någon större ökning av efterfrågan, som skulle ha kunnat stimulera en mångsidig industriell utveckling. Anledningen var att produktionens tillväxt helt enkelt inte medförde en motsvarande ökning av antalet sysselsatta. Ett tydligt exempel härpå utgör utvecklingen inom kväveindustrin.

Tab II:3 Sysselsättning, produktion och produktion per anställd i kväveindustrin (Valda år; avrundade siffror)

	Tusentals anställda	Prod.värde ¹⁸	Prod.värde/anställd ¹⁸
1900	20	70	3,5
1910	44	150	3,4
1920	46	364	7,9
1930	44	84	1,9
1932	9	16	1,9

Källa: de Vylder s 25

Fram till 1920 var således den procentuella ökningen av antalet anställda i kväveindustrin inte tillnärmelsevis lika hög som nitratproduktionens tillväxt. Härav följer att även produktiviteten uppvisade en markant ökning, något som möjliggjordes genom stora investeringar i modern utrustning. Den blygsamma ökningen av antalet arbetare ledde visserligen till att konsumtionen steg till en viss grad, men detta innebar ändå en helt obetydlig stimulans för Chiles lätta industri. Efterfrågeökningen tillgodosågs nämligen i huvudsak genom ökad import av konsumtionsvaror.¹⁹ Även råmaterial, bränsle, maskiner och övrig utrustning som behövdes i

¹⁵ de Vylder, s 25

¹⁶ Ibid, s 25

¹⁷ Ibid, s 25

¹⁸ Miljoner dollar i 1960 års värde.

¹⁹ de Vylder, s 26

produktionen importerades till allra största delen.

Tab II:4 Importens sammansättning (%-andelar, valda år)

	Konsumt.varor	Maskiner & utrustn	Råmtrl.	Övrigt
1870	89,6	5,9	4,5	–
1890	60,8	24,1	14,3	0,8
1907	48,5	16,3	34,0	1,2
1929	33,0	31,0	36,6	–

Källa: de Vylder s 24

Följden av att införseln av kapitalvaror och råvaror för industrin fick större betydelse blev att Chiles beroende av de ledande imperialistiska staterna avsevärt ökade. Den absoluta ökningen för importen i sin helhet var dock måttligt i synnerhet jämfört med exporten som genomgick en våldsam expansion. Den direkta anledningen till denna brist på jämvikt i utrikeshandeln - vilket resulterade i extrema överskott i bytesbalansen – var just den ensidiga industrialiseringen av exportsektorn och hemmamarknadens litenhet.

Tab II:5 Export och import av varor och tjänster Årliga genomsnitt; miljoner dollar i 1960 års värde

	Export	Import	Skillnad
1870-79	50,0	46,0	+4,0
1880-89	75,5	57,2	+18,3
1890-99	91,6	82,3	+ 9,2
1900-09	146,0	118,6	+27,4
1910-19	265,0	185,9	+78,1
1920-29	365,7	246,8	+118,9

Källa: de Vylder s 23

Vid slutet av perioden, dvs strax före 30-talskrisen, hade USA passerat Storbritannien som Chiles viktigaste handelspartner. Denna utveckling utgjorde en del av den gigantiska omfördelningsprocess – vilken också var helt avslutad vid samma tid – inom den internationella kapitalismen, som innebar att det nordamerikanska kapitalet utkonkurrerade det brittiska och erövrade en dominerande ställning på världsmarknaden,

Tab II:6 USA:s och Storbritanniens andelar av Chiles utrikeshandel (%-andelar; valda år)

	USA	Storbritannien
1895	4	61
1905	14	38
1914	25	31
1925	34	29

Källa: de Vylder s 23

De viktiga förändringarna i Chiles ekonomiska relationer med omvärlden framgår också av att USA:s roll som kreditgivare ökade påtagligt: på 1920-talet investerades 300 miljoner dollar i statslån.²⁰ Det främsta tecknet på den nordamerikanska imperialismens växande kontroll över chilensk ekonomi var emellertid dess starkt ökade investeringar i exportindustrin, Koppar-

²⁰ Herring, s 662

industrin utgjorde den absolut viktigaste mottagaren av detta investeringskapital, något som fick till följd att USA kontrollerade inte mindre än 96% av kopparproduktionen på 1930-talet.²¹ År 1929 uppgick produktionen av denna mineral till 321 000 ton, vilket var det samma som 40% av exportens totala värde och 18% av världens totala kopparproduktion.²²

Tab II:7 Ungefärliga värden av USA:s direktinvesteringar i Chile (Valda år; miljoner dollar)

1897	1908	1914	1929
2	31	180	423

Källa: de Vylder s 23

3. Depression och "industrialisering"

Även om banden till utlandet tillfälligt försvagades under Första Världskriget²³, hölls de i stort sett intakta under 1900-talets första 30 år. Alldeles vid slutet av perioden, i samband med depressionen som inleddes i USA 1929, fick detta beroende svåra omedelbara konsekvenser för Chiles ekonomi,

Enligt vissa uppskattningar drabbades Chile till en början hårdast av alla länder av världs-ekonomins djupa kris. Värdet av kopparproduktionen från Gran Minería (dvs de stora exportgruvorna) rasade från 111 till 11 miljoner dollar mellan 1929 och 1932.²⁴ Under samma tid föll inkomsterna från nitratproduktionen med hela 95%²⁵, medan exportintäkterna som helhet föll med 88%.²⁶ BNP sjönk med mer än en fjärdedel, vilket i sin tur bidrog till att den offentliga sektorn skars ned till hälften.²⁷ Inte oväntat minskade även importkapaciteten kraftigt, dess indexvärde, som år 1928 var 138,5, hade fyra år senare halkat ner till 26,5.²⁸

Efter dessa inledande chockeffekter på ekonomin, visade det sig emellertid att den internationella depressionen inte enbart innebar nackdelar för Chiles del, utan tvärtom gav upphov till oväntade öppningar. Eftersom krisen också drabbade de utvecklade länderna, tvingades även dessa minska sin ekonomiska aktivitet, och därmed sina åtaganden utomlands. Vidare blev krisen speciellt utdragen i denna del av världen – den ekonomiska återhämtningen inträdde inte på allvar förrän efter Andra Världskriget i USA och i flertalet västeuropeiska stater. Följden blev att inte bara dessa länders utrikeshandel sjönk; även de utländska direktinvesteringarna i t ex. Chile började uppvisa en stadigt nedåtgående kurva.²⁹

Den långt gångna integrationsprocessen av den chilenska ekonomin i det imperialistiska systemet bromsades således upp och makt-havarna i Chile tvingades vidta radikala åtgärder för att hålla produktionen uppe och säkra försörjningen av de mest eftertraktade konsumtionsvarorna – dvs varor som innan depressionen i stor utsträckning importerats. Det mest akuta problemet härvidlag var de jättelika inkomstbortfallen för exporten, vilket ledde till att importkapaciteten praktiskt taget sjönk till noll. Regeringens främsta uppgift blev därför att söka stabilisera betalningsbalansen, ett problem som endast kunde angripas genom att

²¹ Ibid, s 664

²² Furtado, s 188

²³ Frank, s 325

²⁴ de Vylder, s 31

²⁵ Mörner, s 311

²⁶ de Vylder, s 31

²⁷ Ibid, s 31

²⁸ Frank, s 124

²⁹ Mellan 1930 och -48 nästan halverades de utländska investeringarna i Chile. Från att under förstnämnda år ha legat på 1017 miljoner dollar uppgick de vid det senare årtalet till 553 miljoner dollar (de Vylder, s 32).

avskaffa frihandeln. Så gjordes också, och i stället infördes höga skyddstullar, importlicenser och andra importrestriktioner. Dessa åtgärder visades efterhand ge god utdelning: genom att importen avtog och importpriserna sköt i höjden³⁰, blev det plötsligt lönsamt för chilenska kapitalister att investera i produktion för den inhemska marknaden. På detta sätt kom en allt större del av importen att ersättas av inhemskt tillverkade varor.

Tab II:8 Index på tillgången av industrivaror. Femårsgenomsnitt. (1925-29=100)

	Inhemsk prod.	Import	Totalt utbud	Befolkning
1925-29	100	100	100	100
1945-49	225,9	64,7	129,9	136,4

Källa: de Vylder s 32

(Observera att befolkningstillväxten var kraftigare än ökningen av den totala tillgången på industrivaror. Konsumtionen per invånare av dessa varor ökade alltså inte. Mer om levnadsstandarderna under avsnitt II:4.)

Med undantag för den exportinriktade gruvsektorn, ökade produktionen stadigt – om än i olika omfattning – i samtliga huvudsektorer av ekonomin under hela perioden från början av 30-talet till 1950.

Tab II:9 Index på total och sektoriell produktion (1929=100)

	Totalt	Jordbruk	Industri	Gruv	Off. Sektor	Allm. tjänster
1929	100	100	100	100	100	100
1932	54,2	68,3	85,0	30,4	49,5	105,1
1940	100,1	107,8	143,1	90,9	76,9	204,6
1945	126,6	118,0	246,3	103,1	104,3	301,4
1950	136,2	122,0	275,0	93,3	163,9	467,8

Källa: de Vylder a 32

Siffrorna i de båda tabellerna ovan utgör tungt vägande argument för tesen att Chile inte bara kunde försörja. tämligen väl genom att lita till egna resurser, utan också kunde inleda en begränsad industriell utveckling utan att alla behöva vara så beroende av import som under tidigare skeden (snarare åstadkoms detta just pga det minskade utlandsberoendet). Anledningen till att detta kunde ske berodde alls inte på något medvetet val från de styrandes sida] i stället var det fråga om en oförutsedd effekt av depressionen och de nödvändiga ekonomisk-politiska modifieringar som denna gav upphov till. Men beroende på att industrialiseringen var starkt strukturellt deformerad, lyckades den chilenska ekonomin aldrig riktigt häva sig upp underutvecklingens dy under dessa 20 år. Eftersom även de inhemska industriföretagens verksamhet var inriktad på att ge maximal vinst, och genom att denna profit uppnåddes i ett läge då den produktiva kapaciteten inte utnyttjades till fullo³¹, växte industriproduktionen i en klart långsammare takt än den taktiskt möjliga. De höga vinsterna ledde inte heller till att kapitalackumuleringen ökade i någon motsvarande grad. I brist på lämpliga investeringsobjekt (i sig ett resultat av låg efterfrågan) föredrog nämligen ägarna till produktionsmedlen att använda en stor del av sina kapitalinkomster till konsumtion av lyxvaror.

Ytterligare en orsak till att det ekonomiska uppsvinget inte medförde en verklig industria-

³⁰ 1929-38 steg priserna på importerade varor med 220%, samtidigt som det allmänna prisindexet steg med 78%(de Vylder, s 31).

³¹ de Vylder, s 37

lisering. var att beroendet av de imperialistiska staterna ingalunda avlägsnats, utan endast avtagit något och tagit delvis nya former. Även om importen var starkt nedskuren, var den av mer strategisk karaktär än tidigare. Dess viktigaste beståndsdelar utgjordes av halvfabrikat, reservdelar, maskiner och råvaror som var av vital betydelse för industrin utveckling.³² Fortfarande kontrollerades en stor del av ekonomin av utländska ägarintressen. Slutligen medförde industrins modernisering och mer avancerade karaktär att beroendet av utländsk teknologi ökade avsevärt, något som tog sig konkret uttryck i stigande kostnader för köp av patent, licenser, tekniskt kunnande (know-how) och varumärken från utlandet.

En följd av industrins och servicesektorns utbyggnad var att arbetsstyrkan inom dessa sektorer ökade kraftigt. Tiotusentals människor flyttade från landet in till städerna, och jordbruket förlorade en allt större del av sin arbetskraft. Från att ha utgjort drygt 40% av den ekonomiskt aktiva befolkningen under 1920-talet³³, sjönk andelen sysselsatta inom jordbruket till 35% 1940, för att ett decennium senare endast uppgå till 30%.³⁴ I motsats till vad som är fallet vid en balanserad ekonomisk tillväxt, åtföljdes inte denna avtappning på arbetskraft av en kraftig höjning av jordbrukets produktivitet.

I likhet med övriga näringslivet – och till följd av dess starka inriktning på export – drabbades också jordbruket hårt av krisen i början på 30-talet. Fram till 1930 var Chile nettoexportör av spannmål och övriga jordbruksvaror, och till och med denna tidpunkt ökade jordbruksproduktionen per invånare stadigt.³⁵ Men i samband med depressionen vände utvecklingen: efterfrågan utomlands avtog drastiskt och produktionen stagnerade. I förhållande till befolkningsutvecklingen gick den t o m tillbaka under de följande 20 åren. Medan befolkningens tillväxt uppgick till 52% mellan 1929 och 1952, stannade jordbruksproduktionens ökning på blygsamma 20% under samma period.³⁶ Denna utveckling innebar att Chile år 1930 övergick till att bli nettoimportör av jordbruksvaror.³⁷

Denna stora tillbakagång kan tyckas besynnerlig, särskilt med tanke på att den chilenska jorden tillhör de bördigaste i världen. Uppenbarligen utnyttjades denna tillgång inte i någon större omfattning, eftersom importberoendet blev alltmer påtagligt. Ytterligare ett incitament för att plöja upp större arealer var att det befintliga jordbruket gav höga profiler. Mellan 1940 och 1952 steg jordägarnas inkomster med 50% (medan däremot reallönerna för jordbruksarbetarna sjönk med 20%)³⁸. Men samtidigt minskade alltså produktionen per invånare. Varför?

Svaret består i att de övriga näringsgrenarnas expansion till mycket stor del ägde rum på jordbrukets bekostnad, dvs väldiga resurser överfördes från den senare sektorn till de förra (och i första hand till industrin). Eftersom industriföretagens vinster vida översteg de som gjordes inom jordbruket, Utnyttjade storgodsägarna sitt starka grepp över landsbygden till att hålla nere produktionen och istället satsa sitt kapital på ett för dem lönsammare sätt. De små och medelstora bönder som försökte utnyttja den höga efterfrågan motarbetades effektivt. Dels genom att storgodsägarna – som endast utgjorde 2% av det totala antalet jordägare –

³² Ibid, s 32

³³ Ibid, s 25

³⁴ Ibid, s 37

³⁵ Ibid, s 33

³⁶ Ibid, s 33

³⁷ Ibid, s 33

³⁸ Lindqvist, s 120

ägde mer än tre fjärdedelar av all brukbar jord.³⁹ Dels kontrollerade representanter för godsägarna hela distributionsledet, dvs uppköp, transport och avsalu av jordbruksprodukter, vilket innebar att godsägarna tillägnade sig även små- och mellanböndernas eventuella överskott.⁴⁰ Det chilenska jordbruket under 30- och 40-talen måste således karaktäriseras som kraftigt monopoliserat; ett förhållande som för övrigt ytterligare bekräftas av att varupriserna inom sektorn ökade stadigt. (Om däremot fri konkurrens varit för handen, så skulle ju efterfrågeökningen mötts med en motsvarande ökning av produktionen.)

En vanligt förekommande uppfattning om Chiles ekonomiska struktur under denna och senare tid är att den var strikt uppdelad i en modern, kapitalistisk hälft – som främst utgjordes av avancerad industri – å ena sidan, och en traditionell, feodal halva – dvs jordbruk och hantverksindustri – å andra sidan. En sådan teori går emellertid stick i stäv med de historiska fakta som redovisats i stycket ovan. Det massiva, ensidiga kapitalflödet från jordbruket till industrin förutsätter ju en långtgående ekonomisk och socioekonomisk integration mellan dessa sektorer. Vid ett närmare studium framgår det också mycket riktigt att de stora jordägarna och industrikapitalisterna inte bildade två, sinsemellan klart åtskilda klasser – tvärtom var deras intressen mestadels gemensamma. Många i dessa grupper hade gemensam bakgrund, de tillhörde samma familjer; ofta förenades rentav en mäktig latifundieägare och en inflytelserik finansman i en och samma person. Även om isoleringen från utlandet, som följde på 1929 års depression, utlöste en kraftig tillväxt inom vissa delar av ekonomin, vore det fel att betrakta denna utveckling som ett avgörande steg ut ur underutvecklingens mörker. Beroendet av imperialismen fortlevde under nya former och den ekonomiska strukturen var fortfarande deformerad och oförmögen att frambringa en välfärdsutveckling, något som främst framgår av att befolkningens konsumtion totalt sett blev lägre -trots den förhållandevis höga ekonomiska tillväxten. Resultatet av, och logiken i, den sk industrialiseringen mellan 1930 och 1950 kan därför uttryckas med en gammal, men något omformulerad frett: ”Vad man vann på gungorna (industrin), förlorade man på karusellerna (jordbruket och levnadsstandarderna)”.

Levnadsstandard och befolkningstillväxt

Tab II: 10 Inkomstgruppers andel av den totala inkomsten 1948 (%-andelar)

Inkomstgrupp	Andel av den totala personliga inkomsten
Första 1/5	2,3
Andra 1/5	6,3
Tredje 1/5	12,1
Fjärde 1/5	22,4
Femte 1/5	56,8

Källa: de Vylder s 36

Anm: Pga att procentsiffrorna är avrundade, blir summan inte 100.

Så här såg alltså inkomstfördelningen ut i slutet av den tjugoåriga industriella expansionen. Även om motsvarande statistik från periodens början ej finns att tillgå, tyder ingenting på att ”industrialiseringen” medfört minskade klassklyftor. 60% av befolkningen förvärvade drygt 20% av nationalinkomsten, medan motsvarande siffra för de fattigaste 40% endast var 8,6%.

En viktig orsak till den ojämna inkomstfördelningen var att kapitalintensiva metoder blivit allt

³⁹ de Vylder, s 33

⁴⁰ Jfr Frank, s 135

mer vanliga i produktionen. Detta innebar att den växande arbetsstyrkan inte absorberades av industrin, vilket i sin tur gav upphov till en hög arbetslöshet och reallönesänkningar.

Som redan nämnts uppgick befolkningstillväxten 1929-52 till 50%. I likhet med vad som är fallet i flertalet länder som genomgår en industrialiseringsprocess, fick den kraftiga befolkningsökningen i Chile till följd att urbaniseringen ökade i omfattning. Men i motsats till erfarenheterna i de utvecklade länderna var denna folkökning och urbanisering inte ett resultat av och uttryck för ett ökat välstånd. Snarare tvärtom. Anledningen till att en stor del av befolkningen som livnärt sig på jordbruk flydde från landsbygden var inte i första hand att industrin i städerna lockade med många arbetstillfällen och trygga levnadsvillkor, i stället hade förhållandena på landsbygden – till följd av den ojämlika jordägarstrukturen och den nedskurna jordbruksproduktionen – försämrats till den grad att utblottade bönder och arbetslösa lantarbetare helt enkelt tvingades ge sig av, för att överhuvudtaget överleva. Invandringen till städerna medförde bara att problemen koncentrerades och förvärrades.

Den tilltagande nativiteten i Chile på 30- och 40-talen utgör ett exempel på ett välbekant fenomen i underutvecklade länder i tider av försämrad levnadsstandard. Denna till synes paradoxala tendens förklaras av att fler barn i fattiga familjer är en försäkring för framtiden: ju större familjen är desto större blir chanserna att någon av dess medlemmar får arbete och kan bidra till försörjningen. Ökat barnafödande är således en rationell reaktion på en otrygg situation.

III, Chile under senkapitalismen

1. 1950-64: den moderna ekonomins framväxt

Jordbruket

I jämförelse med flertalet latinamerikanska länders jordbruk under 1950-talet, uppvisade det chilenska en rad särskiljande drag. Så utgjorde t ex andelen arbetare inom jordbruket endast 30% av landets totala arbetsstyrka 1950¹, vilket är mycket lågt i förhållande till genomsnittet på kontinenten. Under åren 1945-55 ökade arbetsstyrkan i övriga sektorer av ekonomin med 28%, medan ökningen inom jordbruket stannade vid 2% under samma tid.²

Det mest påfallande kännetecknet för jordbruket i Chile var emellertid den kraftiga koncentrationen av jordägandet. Denna koncentration, som var den starkaste i Latinamerika, framgår klart av nedanstående tabell.

Tab III:1 *Fördelning av brukningsenheter och areal 1955*

	minijordbruk	fam.gårdar	gods
prod.enheter i %	67	21	12
brukbar areal i %	10	11	79

Källa: Lindqvist. Jord och makt i Sydamerika. Del 2, s 118

I Genomsnitt var godsens – eller latifundierna – mer än 1500 gånger så stora som minijordbruken (minifundierna).³ Å andra sidan arbetade 21'9 av hela landets jordbrukare på småjordbruk som endast utgjorde av den odlingsbara arealen.⁴ De sistnämnda siffrorna antyder något om hur intensivt de små jordägarna måste bruka sin jord, ett förhållande som bekräftas av följande uppgifter:

Tab III:2 *Produktvärde på olika storleksklasser, 1955*

	minijordbruk	fam. gårdar	Gods
produktvärde/hektar (escudos 1960)	272	121	80

Källa: Lindqvist, s 113

Avkastningen på minijordbruken var således mer än tre Gånger så stor som på godsens, och detta trots att den förstnämnda kategorins jord var av sämst kvalitet.⁵ get måste betyda att latifundiernas jord var kraftigt underutnyttjad, något som delvis hänger samman med att den i stor utsträckning användes till relativt improduktiv boskapsskötsel (se vidare om orsakerna nedan).

Om produktionen per jordareal var betydligt större vid de mindre jordbruken, var förhållandet det omvända när det gäller produktiviteten (=produktionen per arbetare). Latifundiernas produktivitet var nämligen mer än fyra gånger så stor som minifundiernas⁶.

¹ ECLA 1956, s 167

² Ibid, s 167

³ Furtado, C. Latinamerikas ekonomiska utveckling, s 76. Av Furtados uppgifter framgår det att dennes "latifundios" och Lindqvists "gods" inte är helt identiska begrepp, dvs L:s term har en något vidare innebörd. Koncentrationen av jord till de egentliga latifundierna var således kraftigare än vad tab III:1 visar.

⁴ Lindqvist, S. Jord och makt i Sydamerika. Del 2, s 119.

⁵ Furtado, s 255

⁶ Ibid s.77

Denna väldiga skillnad i produktivitet är fullt förklarlig om vi betänker vilka resurser som stod till respektive jordägargrups förfogande. Det var ägarna till de stora gårdarna som med sina förmögenheter och kontakter med kapitalstarka finansiärer hade tillgång till modern teknologi och krediter. Irer än 90% av alla jordbrukskrediter år 1955 gick till storgodsägarna⁷. Följaktligen var det också dessa som hade råd att i allt större utsträckning mekanisera driften och höja avkastningen med hjälp av konstgödsel. Men fastän Chiles traktorpark sjudubblades 1945-65⁸ och konsumtionen av konstgödsel mer än fördubblades mellan 1957 och 1964⁹, så förmådde inte jordbruksproduktionen hålla jämna steg med befolkningsökningen.

Tab III:3 Antalet jordbrukstraktorer (tusental)

1945	1955	1965
3,7	12,5	25,0

Källor: ECLA 1956, s 173; Furtado, C. Latinamerikas ekonomiska utveckling, s 144

Tab III:4 Jordbruksprod per invånare (index: 1949-51=100)

1949-51	1955	1960	1965
100	101	95	92

Källa: Lindqvist, s 116

Trots att det chilenska jordbrukets effektivitet var en av Sydamerikas högsta, så räckte alltså inte detta till för att uppnå en produktionsnivå som kunde föda befolkningen. Ett par av orsakerna till detta är redan angivna: den låga produktiviteten på de fattiga böndernas jord och det otillräckliga brukandet av latifundiernas mark. Men eftersom den överväldigande delen av arealen hörde till latifundierna måste även produktiviteten på denna jord varit klart otillräcklig. Vid en jämförelse mellan ökningen av traktorparken och produktionens tillväxt per arbetare framgår det också att den förstnämnda faktorn utnyttjades mycket dåligt. Under samma tid – 1945-55 – som antalet traktorer fördubblades flera gånger om, ökade produktiviteten med bara 7%.¹⁰

Jet låga utnyttjandet av teknik berodde i sin tur på att Godsägarna medvetet noll nere produktionen. Genom denna åtgärd, som möjliggjordes p g a godsägarnas dominans i jordbrukssektorn, uppstod nämligen en bristsituation på livsmedelsmarknaden, vilket medförde att varupriserna trissades upp. Dessutom avledde de en stor del av det ekonomiska överskottet till andra, mer profitabla investeringsområden.¹¹

Mekaniseringen verkar ha fått motsatt effekt än den åsyftade, dvs den bidrog snarare till stagnationen. Ägarna till minifundier och arrendebönder som arbetade deltid på latifundierna blev genom införandet av arbetsbesparande maskiner överflödiga, de miste sin anställning och på så sätt tenderade den totala produktionen att minska. Även många av de jordlösa arbetarna avskedades av samma skäl. Eftersom inga åtgärder vidtogs för att odla upp de stora jordreserverna, ökade undersysselsättningen och arbetslösheten.¹² Inflyttningen till städerna tilltog i omfattning, efterfrågan – och därmed bristen – på jordbruksprodukter steg och situationen för Chiles arbetande och fattiga befolkning förvärrades mer och mer.

⁷ Lindqvist, s 118

⁸ ECLA 1956, s 173; Furtado, s 144

⁹ Furtado, s 143

¹⁰ ECLA 1956, s 174

¹¹ Jfr Frank, s 135

¹² ECLA 1956, s 174

”Det röda guldet”

Under 1930-talet ersatte kopparn definitivt salpetern som Chiles viktigaste, och i stort sett enda, exportprodukt. Efter kriget, som gav upphov till en Högkonjunktur för försäljningen på världsmarknaden, sjönk produktionen drastiskt. Men från 50-talets början inleddes en ny period av tilltagande brytning och export av koppar. 1950-G4 fördubblades nästan produktionen, medan andelen av världsproduktionen däremot visade en tendens att minska.

Tab III:5 Kopparprod och andel i världsprod 1950-64 (tusentals ton)

år	produktion	%-andelar av världsprod
1950	362,8	14,4
1952	408,6	14,9
1954	363,6	13,0
1956	489,7	14,3
1958	462,2	13,6
1960	532,2	12,9
1962	586,1	13,4
1964	621,9	13,1

Källa: ECLA 1964, s 259

Den faktor som betydde mest för att stimulera produktionen under 50-talets första år var Koreakriget. Det låg emellertid i USA:s intresse att hålla nere priset på koppar på en så låg nivå som möjligt under konflikten. Detta sökte regeringen i Washington uppnå genom ett avtal mellan den chilenska staten och de nordamerikanska företag som totalt dominerade gruvindustrin. Kan i och med att opinionen i Chile reagerade häftigt på dessa förehavanden, tvingades de två regeringarna (år 1951) underteckna en överenskommelse som innebar att den chilenska regeringen fick rätt att förfoga över 20% av produktionen.¹³ Denna kontroll utnyttjades till att sälja den fastställda kvoten till högstbjudande på världsmarknaden, något som under en kort period gav staten allt större inkomster i takt med att kopparindustrin expanderade.

Vid decenniets mitt bröts denna trend. På grund av missnöje med de stigande skatterna började de USA-ägda bolagen minska sina investeringar, vilket de styrande i Chile i sin tur sökte råda bot på genom att 1955 genomdriva en företagsvänlig skattereform. Effekterna blev att landets andel av exportintäkterna kraftigt reducerades och att de utländska bolagens vinster sköt i höjden.

Tab III:6 år Chiles kopparintäkter före o efter -55 års skattereform

	miljoner dollar i 1965 års penningvärde	% av totala prod.värdet
1951	173,3	66
1953	172,8	94
1955	245,7	78
1957	156,1	59
1959	182,7	56

Källa: Furtado, s 189

Som en komplettering till siffrorna ovan kan följande stycke, citerat ur Franks studie från 1964, tjäna:

¹³ Furtado, s 188-89

Enligt OCEPLAN... förtjänar det USA-ägda Gran Minería för närvarande omkring 750 miljoner escudos årligen och sänder omkring 355 miljoner till utlandet. Detta är lika med respektive 250 och 120 miljoner dollar. Av de totala kopparförtjänsterna mottar nordamerikanerna 47 procent, den chilenska regeringen 35 procent, de arbetare som producerar kopparn 13 procent och ett fåtal tjänstemän med höga inkomster 5 procent.¹⁴

Att döma av ovanstående uppgifter tycks Chiles andel av kopparintäkterna ha fortsatt att sjunka vid periodens slut.

Med tanke på den betydelsefulla roll som dessa inkomster spelade för statens finansiella situation och för dess relativa beroende av utländska krediter, så var givetvis denna utveckling mycket bekymmersam.

Stagnation, stabiliseringspolitik – och ekonomisk återhämtning

Även för industrisektorn hade Koreakriget en stimulerande inverkan. Den ökade utrikeshandeln och de förbättrade bytesvillkoren skapade resurser till en utbyggnad av industrin; framför allt satsades stora summor i järn- och stålindustrin.

De förbättrade konjunkturerna varade dock inte längre än konflikten i Asien. Handeln med utlandet och exportinkomsterna började minska redan 1954 och medförde prisstegringar och accelererad inflation, vilket föranledde regeringen att ändra sin ekonomiska politik. Efter rekommendationer från en kommission bestående av ekonomisk expertis från OSA antogs ett stabiliseringsprogram som i korthet innebar att lönerna frystes och restriktionerna för utrikeshandeln och priskontrollerna mjukades upp. Politiken ledde till att reallönerna försämrades, arbetslösheten steg, investeringarna sjönk och den ekonomiska expansionen avstannade. Hårdast drabbades byggnadsindustrin, vars produktion 1957 hade minskat med 55,2% i jämförelse med genomsnittet för åren 1953-55.¹⁵

Processindustrin var den bransch som klarade sig lindrigast undan åtstramningen. Inom stålindustrin fortsatte rentav tillväxten: 1960 producerades drygt 420 tusen ton stål, vilket kan jämföras med de 70 tusen ton som framställdes tio år tidigare.¹⁶ Under samma tioårsperiod hade importen av stål minskat med nära 40%.¹⁷ Även pappers- och massaindustrin genomgick en snabb tillväxt, en utveckling som möjliggjorde att en allt större mängd av dess produkter kunde gå på export.¹⁸

För tillverkningsindustrin som helhet var utvecklingen sämre – räknat per invånare sjönk den industriella tillväxten till noll mellan 1953 och 1960.¹⁹ Helt påtaglig var stagnationen för textil- och den kemiska industrin.²⁰

Den ekonomiska politiken ”liberaliserades” ytterligare efter det att en ny regering tillträdde 1958. Ned stöd från bl a Internationella Valutafonden (IMF) avskaffades ett stort

antal handelsrestriktioner, utländska investeringar uppmuntrades och genom en ny stabiliseringsplan lyckades man pressa ner inflationen till endast ett tiotal procent. Priset för detta blev att läget för löntagarna och de arbetslösa förvärrades och att underskotten i handels- och betalningsbalanserna grävde sig allt djupare.

¹⁴ Frank, s 121-22

¹⁵ de Vylder, s 44

¹⁶ ECLA 1963, s 92

¹⁷ Ibid, s 92 (egna beräkningar).

¹⁸ Furtado, s 156

¹⁹ de Vylder, s 44

²⁰ Furtado, s 152-53

För att motverka betalningsunderskottet och hålla ekonomin flytande tvingades regeringen ta valutareserven i anspråk. Som en följd härav fick stabiliseringspolitiken ett brådstörtat slut: 1961 var valutareserven fullständigt tömd, all utrikeshandel måste under några veckor upphöra och den värsta valutakris sedan 30-talet var ett faktum. Den ekonomiska kursen fick läggas om; valutan skrevs ner och direkta kontroller över näringsliv och priser återinfördes.²¹

Därefter återhämtades ekonomin snabbt och en period av ovanligt kraftig tillväxt inleddes. I synnerhet expanderade tillverkningsindustrin, där även en viktig strukturförändring ägde rum. På ökade utländska investeringar kunde efterfrågan på varaktiga konsumtionsvaror (t ex TV-apparater och kylskåp) – som tidigare fått importeras – nu i allt högre grad tillgodoses genom inhemsk produktion..

Genom att denna importersättning uppnåts med hjälp av import av teknologi och lån och bistånd från utlandet, krävde den ett högt pris. Villkoren som var knutna till den utländska ”hjälpen” var extremt hårda och innebar i själva verket att en verklig industrialisering och standardhöjning sköts upp på obestämd tid. ”Chile hade inträtt i en process av tillväxt utan utveckling.”²²

Tab III:7 Industriproduktionens utveckling (årlig, genomsnittlig tillväxt)

1950-55	1955-60	1960-65
4,3	3,2	7,3

Källor: ECLA 1963, s 73; Furtado, s 149

Förändringar i den socio-ekonomiska strukturen

Vid 50-talets slut är en långvarig process som inverkat på det chilenska jordbrukets struktur inne i ett slutskede. De traditionella relationerna mellan godsägare och arrendatorer/arbetare – vilka bestod i att de senare betalade sina arrenden och avlönades för sina dagsverken in natura – var i upplösning. I samband med att produktivitetshöjande metoder infördes, fann godsägarna det mer lönsamt att införliva de utarrenderade jordlotterna i godsets stordrift och att anställa arrendebönderna för löner i kontanta medel. Kapitalistiska produktionsförhållanden hade således blivit dominerande på landsbygden.

Denna process gav upphov till en växande arm av undersysselsatta och arbetslösa bönder och lantarbetare. Allteftersom befolkningen växte och arrendatorernas och småbrukarnas jord delades upp i mindre och mindre bitar, blev kampen för livsuppehållet allt svårare. Genom olika lagar förvägrades lantarbetarna löner som gick att försörja sig på. I detta läge utövade städerna – där arbetarnas levnadsstandard ofta var förhållandevis hygglig – en enorm dragningskraft på landsbygdens fattiga massor.

Dessa omständigheter bildar bakgrunden till den massflykt från landet som tog fart under decenniet, då sammanlagt över en halv miljon människor invandrade till städerna.²³ Det stora flertalet sökte till någon av de större städerna: Santiago, Valparaiso eller Concepción.

Ett sätt att beskriva den tumultartade utvecklingen är att jämföra den totala befolkningstillväxten, som 1953-60 var 2,5% årligen, med tillväxten i städerna, som under samma period uppgick till 4,4% per år.²⁴

²¹ de Vylder, s 45-46

²² Ibid, s 46

²³ Lindqvist, s 119

²⁴ de Vylder, s 44

För de allra flesta innebar inflyttningen försämrade levnadsvillkor. Bristen på bostäder gjorde att de själva tvingades bygga enkla, skraltiga kåkar i städernas utkanter, där förslumningen och de sociala problemen blev allt allvarligare.

P g a att produktivitetsökningen inom industrin inte åtföljdes av en utbyggnad av denna och därmed av fler arbetstillfällen (endast inom, byggbranschen ökade sysselsättningsgraden nämnvärt) hänvisades de arbetssökande till olika slag av serviceyrken. På så vis kom tjänstesektorn att svälla enormt, samtidigt som standarden för de anställda kraftigt försämrades – inte minst för personalen i den offentliga sektorn. Värst utsatta var de självanställda i diverse ”marginella” yrken (t ex skopputsare och gatuförsäljare) där undersysselsättningen var extremt hög och lönsamheten minimal.²⁵

Kombinerat med den ekonomiska stagnationen ledde sålunda den snabba befolkningstillväxten och urbaniseringen till att såväl den aktiva delen av befolkningen som andelen sysselsatta i den direkta produktionen minskade.²⁶ Innan återhämtningen satte in i början på 60-talet hade denna stelhet i den ekonomiska strukturen resulterat i en öppen arbetslöshet på 18%.²⁷

I takt med att situationen försämrades för en mycket stor del av Chiles invånare, konsoliderade de härskande grupperna sin ekonomiska maktställning. Koncentrationen av jordägandet var vid periodens slut oförändrad, medan koncentrationen av rikedom och makt i ekonomins övriga sektorer hade ökat.²⁸ År 1964 erhöll 5% av befolkningen 66% av storjordbrukens, 80% av storindustrins och 75% av byggnadsverksamhetens inkomster.²⁹ Å andra sidan utgjorde de andelar av nationalinkomsten som tillföll städernas arbetare (47,7% av befolkn) och jordbruksarbetarna (29% av befolkn) 18,9 respektive 4,1%.³⁰

Tab III:8 Sysselsättningens fördeln 1952 o 1960 (%-andelar)

år	jordbruk	gruvind	tillv.ind	byggnad	service
1952	29,7	4,8	19,1	4,8	41,6
1960	27,1	4,1	17,2	7,0	44,2*

Källa: de Vylder, s 45

* enl Frank var 60% anställda i servicesektorn 1964 (se Frank, A.G. *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika*, s 134).

Nya beroendeformer

Chiles traditionella beroendeställning till utlandet kännetecknades av att ekonomin vilade på en ensidig råvaruexport. Inkomsterna från kopparexporten spelade en mycket stor roll för finansieringen av statens utgifter och importen av industriprodukter. En viktig faktor var också exportsektorns ägandeförhållanden; samtliga stora koppargruvor var USA-ägda.

En bit in på 60-talet var detta beroende fortfarande mycket starkt. Koppars andel i den totala exporten var ca 70% och de ekonomiska förlusterna till följd av det utländska ägandet fortsatte att stiga, 1964 motsvarade de stora kopparbolagens utförsel av kapital inte mindre än 1/3

²⁵ Ibid, s 45

²⁶ Ibid, s 45

²⁷ Gerassi, J. Storm över Anderna, s 96

²⁸ Jfr /Veliz,C.(red)/ Obstacles to Change in Latin America, s134

²⁹ Frank, s 128

³⁰ Ibid, s 128

av landets sammanlagda exportintäkter.³¹

Inte desto mindre höll en förändring på att ske i 60-talets början, vilket yttrade sig i att kopparproduktionens betydelse minskade för såväl metropolen som för den chilenska ekonomin. Att detta var fallet för metropolen kan vi i viss mån avläsa

i USA:s minskade direktinvesteringar i gruvindustrin (vilken domineras av kopparutvinning). Dessa sjönk från 517 miljoner dollar 1960 till 509 miljoner dollar 1965 – eller från 70% till drygt 60% av USA:s totala direktinvesteringar i landet.³² För Chiles del började gruvindustrins betydelse i ekonomin som helhet att avta. Från att 1950 ha utgjort 7,2% av BNP hade dess andel år 1965 sjunkit till 6,8%.³³

Den andra sidan i denna utveckling bestod i att tillverkningsindustrins betydelse ökade. Dennes genomsnittliga, årliga tillväxttakt ökade från 3,2% under 1955-60 till mer än det dubbla (6,7%) under följande femårsperiod.³⁴ USA:s direktinvesteringar i industrin ökade från 22 miljoner dollar år 1960 till 39 miljoner dollar 1965, vilket motsvarade 3 resp 5% av dess totala direktinvesteringar.³⁵ Tillverkningsindustrins andel av BNP ökade från 16,7% 1950 till 19,9% 1965.³⁶

De nordamerikanska direktinvesteringarnas ändrade inriktning är i sig inte tillräckligt för att påvisa den strukturella omvandlingen. Därtill kommer att även många västeuropeiska bolag började göra stora investeringar i Chile omkring 1960 och att de multinationella koncernerna i stor utsträckning lät sina chilenska dotterföretag utvidga verksamheten, inte genom att föra in utländskt kapital, utan med hjälp av nedplöjda vinster. Den ojämförligt största delen av medlen till den industriella expansionen togs dock ur Chiles egna resurser. För att locka till sig utlandsföretag erbjöd si, regering och inhemska banker att stå för de flesta kostnaderna i samband med nyetablering och utbyggnad av industri. Dessutom beviljade staten skattelättnader, licenser osv, och satte upp höga tullmurar för att skydda dessa företag.³⁷

Ur statens och de inhemska kapitalintressenas synvinkel ansågs alla eftergifter nödvändiga för att få tillgång till den komplicerade teknologi och det speciella kunnande som behövs i den avancerade konsumtionsvaruindustrin. Ilen just denna teknologiska överlägsenhet – som bl a yttrade sig i hög produktivitet och låga arbetskraftskostnader – ledde till att de nya företagen slog ut inhemska konkurrenter eller knöt upp dem i ett system av underleverantörer. 1-4. så sätt monopoliserades marknaderna, vilket i sin tur ledde till att industrins överkapacitet ökade. De sociala konsekvenserna av denna process blev en ökning av arbetslösheten och därmed av konkurrensen om de tillgängliga jobben, något som gjorde det möjligt för arbetsgivarna att hålla nere lönerna.³⁸

Det kanske avgörande problemet i en industrialiseringsprocess är att få till stånd en tillverkning av maskiner och utrustning som möjliggör byggandet av nya industrier. I Chile utgjorde denna produktion endast 2,7% av industrins totala år 1964,³⁹ vilket innebar att 90% av dessa

³¹ Ibid, s 122

³² Statistical Abstract of Latin America 1972, s 517 (egna beräkning,- år). Uppgifterna avser även inv:arna i metallutvinningen.

³³ Furtado, s 132

³⁴ Ibid, s 133

³⁵ Statistical Abstract...1972, s 517

³⁶ Furtado, s 132

³⁷ Kommentar nr 9, 1970, s 35. Se även Frank, ss 326-29, 334-35, samt Furtado, ss 192-202.

³⁸ Jfr Frank, ss 332-33

³⁹ Frank, s 134

kapitalvaror måste importeras till höga kostnader.⁴⁰ Hindret mot en industrialisering i egentlig bemärkelse var följaktligen att de strategiska produktionsmedlen och den avancerade teknologin stod under metropolens kontroll.

Det var inte enbart exportsektorn och tillverkningsindustrin som hamnade under det imperialistiska kapitalets kraftiga inflytande. Även inrikeshandeln, massmedia, reklam och en mängd andra områden och branscher kom att domineras av nordamerikanska och europeiska intressen. Det minskade importberoendet (som tagits upp i att föregående avsnitt) gällde endast vissa lyxprodukter som konsumerades av en relativt liten del av befolkningen. Däremot ökade importen av livsmedel, från 50 miljoner dollar 1954 till 120 miljoner dollar 1963.⁴¹ Den senare summan motsvarar mer än en fjärdedel av landets sammanlagda exportinkomster under samma år.⁴²

Slutligen stärktes också det internationella finanskapitalets inflytande. De gradvis försämrade betingelserna för utrikeshandeln – en följd av prisfallet på koppar och höjningen av importpriserna – och det ökande underskottet i betalningsbalansen tvingade regeringen att ta lån från IMF och andra internationella kreditorgan. De hårda villkoren i anslutning till lånen medförde att Chiles valuta måste devalveras, vilket förvärrade bytesvillkoren än mer. För de multinationella företagen innebar däremot devalveringarna att deras konkurrenskraft förbättrades. För den chilenska ekonomin resulterade allt detta i ett ökat betalningsunderskott och därmed ökad skuldsättning, växande strukturell arbetslöshet, accelererad inflation – samt, i takt med de växande skulderna, ett ständigt tilltagande beroende av utländska krediter.⁴³

Förändringar på den politiska scenen

Den ekonomiska politiken under de två regeringsperioderna mellan 1952 och 1964 präglas av en konservativ, traditionellt liberal inriktning. I såväl det privata näringslivet som samhället i övrigt är den statliga inblandningen ytterst begränsad.

Inför presidentvalet 1953 förändras vallagarna så att landsbygdens fattiga får större självständighet gentemot de patriarkaliska godsägarna. Samtidigt upphävs det tioåriga förbudet mot kommunistpartiet. Detta bidrar i hög grad till att den enade vänsterns kandidat, Salvador Allende, inte är långt ifrån att avgå med segern i valet.

I början av 60-talet fortsätter vänstern sin frammarsch och den regerande högern tvingas till fler och fler eftergifter. Så medför t ex jordbruksarbetarnas kamp att den första lagen om jordreform antas 1962.

Även händelserna på den världspolitiska arenan börjar spela en viktig roll för det ekonomiska och politiska förloppet. Revolutionen på Kuba bidrar till att massorna radikaliseras. Förenta Staternas svar på den kubanska utmaningen blir att tillsammans med alla latinamerikanska stater utom Kuba bilda Framstegsalliansen (1961). Denna, vars program för ekonomisk utveckling går ut på fredliga reformer och hjälp från ”USA, finner i Chile en ivrig anhängare i det nybildade kristdemokratiska partiet under Eduardo Freis ledning.

Vid presidentvalet 1964 lyckas kristdemokraterna vinna ett massivt stöd bland landsbygdens bönder och arbetare. Eftersom missnöjet med den sittande regeringen är kompakt, framstår Freis kandidatur även för den nu betydande medelklassen som valets enda alternativ till den

⁴⁰ Ibid, s 134

⁴¹ Ibid, s 124. Siffrorna avser de årliga genomsnitten för 1950-54 respektive 1960-63.

⁴² Ibid, s 124

⁴³ Jfr Frank, ss 338-39

allt starkare vänsterfronten. Av dessa skäl – samt genom ett ansevärt stöd från starka europeiska och nordamerikanska ekonomiska och politiska intressen⁴⁴ – vinner Frei en jordskredsseger över Allende och utnämns till ny president.

Det kristdemokratiska regeringsprogrammet, den så kallade Revolutionen i frihet, innebar att Framstegsalliansens utvecklingsstrategiska modell för första gången blev prövad i praktiken.

2. 1964-70: Revolutionen i frihet

Den kristdemokratiska utvecklingsstrategin

I förhållande till tidigare regeringsprogram i Chile och Sydamerika var det kristdemokratiska programmet mycket ambitiöst och långtgående. Målet för Revolutionen i frihet var att uppnå en kraftigt ökad ekonomisk och industriell tillväxt och en rejäl höjning av levnadsstandarden, i synnerhet för de mest utarmade – allt inom kapitalismens ekonomiska ramar. Detta skulle åstadkommas med hjälp av följande medel: en ny, radikalare jordreform; ökat inhemskt inflytande över exportindustrin (främst koppargruvorna); satsning på industrins utveckling genom ökad statlig styrning och genom ett bättre utnyttjande av utrikeshandeln, utländska investeringar och u-hjälp; kamp mot fattigdomen genom omfördelning av inkomsterna och genom en viss mobilisering av de fattiga människorna själva.

Jordreform

Det faktum att jordbruket lydde under ”den fria marknadens” lagar hade stor betydelse för jordägandets ojämna struktur och de vikande produktionsresultaten. Utbudet av jordbruksvaror styrdes helt av de stora jordägarna. De gjorde stora vinster genom att låta stora arealer jord förbli obrukade – omkring 1960 var mer än hälften av den odlingsbara marken outnyttjad.⁴⁵ Följderna av dessa förhållanden blev ständigt stigande priser och ökad inflation.

Kristdemokraterna menade att en radikal jordreform skulle undanröja orsakerna till den permanenta inflationen, vilken blockerade en sund ekonomisk utveckling. Detta av följande skäl: en reform som fick till följd att jordägandet spreds och skillnaderna i gårdarnas storlek minskade skulle också medföra att mer jord blev uppodlad. Därigenom skulle skördarna bli större, utbudet och konkurrensen på marknaden skulle öka och prisstegringen på livsmedel bromsas upp.

Den främsta pådrivande kraften bakom jordreformens genomförande var jordbruksarbetarnas kamp. Missnöjet med godsägarnas oinskränkta makt var utbrett bland fattigbönderna och de egendomslösa till följd av deras ständigt förvärrade villkor. Allt oftare under 60-talet övergick strejker i ockupationer av de stora jordegendomarna.

På motståndet i kongressen antogs jordreformen först år 1967 – dessförinnan hade regeringen måste använda sig av den moderata reformen från 1962. Enligt den nya lagen hade regering— en möjlighet att exproprierade dåligt skötta latifundier (den var dock inte skyldig att göra det). Den övre gränsen för en latifundies jordinnehav sattes vid 80 så kallade bashektar; den areal som överskred denna gräns kunde alltså bli föremål för expropriation.⁴⁶ Effekten av att beräkningsförfarandet grundades på termen ”bashektar” – som innebar att en bevattnad eller intensivt odlad jordbit skattades lika högt som en mångdubbelt större areal i karga områden –

⁴⁴ Bl a tillskjuter USA:s underrättelsetjänst CIA stora belopp på kamouflerade vägar. Lindqvist, s 125

⁴⁵ Lindqvist, s 116

⁴⁶ Sellström, T. Chile – massmobilisering och folkakt 1970-73, s 110.

blev att en mängd stora gods inte alls berördes av reformen.⁴⁷

Den övertagna jorden kunde köpas av de f d anställda till ett lägre pris än marknadsvärdet och med en amorteringsperiod som sträckte sig över 30 år.⁴⁸ Trots att lagens målsättning var ett utvidgat individuellt ägande, organiserade det statliga jordreforminstitutet (CORA) jordbruksarbetarna i kooperativ. Men eftersom dessas livslängd enligt planerna inte var längre än 3-5 år, tjänade de enbart som en förberedelse inför jordens uppdelning i privata enheter.⁴⁹ Under övergångstiden bistod CORA kooperativen genom att finansiera deras utgifter och marknadsföra deras produkter.

Lagen slog fast att alla kooperativets medlemmar hade lika rättigheter. I många fall var medlemmarna för få för att sköta driften, vilket tvingade dem att anställa folk utifrån. Eftersom lagen inte gav de utomstående några rättigheter, blev arbetsvillkoren för dessa mycket sämre än för de övriga. Kooperativmedlemmarna fick på så sätt en ny funktion; de blev arbetsköpare vars inkomster ökade i samma mån som exploateringen av de anställda ökade. Härigenom uppstod nya klassmotsättningar, vilka kompletterade de gamla i den meningen att de blivande små- och mellanbönderna fick gemensamma intressen med godsägarna gentemot de jordlösa.

Jordreformens målsättning var att dela ut hälften av den bevätnade latifundiejorden till 100 000 familjer under perioden 1964-70.⁵⁰ 1967 sänktes målet till 60 000 familjer⁵¹, men även denna siffra visades vara för hög. Vid periodens slut hade endast en femtedel av det ursprungliga antalet familjer tilldelats något mer än en fjärdedel av den utlovade jorden.⁵² Dessa familjer tillhörde mestadels det relativt smala skikt som arrenderade jord på latifundierna.

Tab III:9 Jordreformens resultat

antal expr. latifundier	% av totala antalet latif.	yta (hektar)	antal familjer
1408	13,5	3,56 milj	20 976

Källor: Sellstrom, T. Chile – massmobilisering och folkmakt 1970-73, s 111; Lindqvist, s 134.

Lantbefolkningens stora flertal, småbönderna och lönarbetarna, gynnades endast i undantagsfall av expropriationerna.⁵³ För dessa var däremot andra reformer som införts under Freiregimen av större betydelse. Det gällde lagar om åtta timmars arbetsdag, minimilön, större anställningstrygghet samt, inte minst, rätt till facklig verksamhet och strejkrätt.⁵⁴

Under kristdemokraternas första regeringsår ökade jordbrukets totala produktion påtagligt, men efter 1967 skedde en återgång till Chiles traditionellt långsamma tillväxt. Delvis kan detta förklaras med att landets norra och centrala delar drabbades av svår torka 1968 och -69.

I förhållande till föregående femårsperiod (1959-64) låg jordbrukets genomsnittliga tillväxttakt under 1965-70 kvar på 3% per år.⁵⁵ Produktiviteten var lika låg 1970 som tio år tidigare⁵⁶,

⁴⁷ Ibid, s 110

⁴⁸ Ibid, s 127

⁴⁹ Ibid, s 110

⁵⁰ Lindqvist, s 132

⁵¹ Küng, A. Latinamerika – reform eller stagnation?, s 138

⁵² Sellström, s 111

⁵³ Ibid, s 111

⁵⁴ Lindqvist, s 130

⁵⁵ ECLA 1970, s 39; ECLA 1971, s 96. Denna tillväxttakt var väsentligt under genomsnittet för de lat.am. länderna (ECLA 1970, s 39)

⁵⁶ ECLA 1970, s 54

och arealen brukad jord hade rentav minskat något vid periodens sista år.⁵⁷ Andelen sysselsatta inom jordbrukssektorn hade fortsatt att sjunka och låg vid denna tid under 25% av hela den aktiva befolkningen.⁵⁸

Vilka effekter fick detta på försörjningssituationen? Under hela decenniet ökade befolkningen med 2,4% årligen.⁵⁹ Genom att stadsbefolkningens tillväxt under samma period uppgick till 3,5% om året⁶⁰ – och med tanke på att omkring 70% av invånarna levde i städerna vid 60-talets slut⁶¹ – kvarstod följaktligen problemet med jordbrukets bristande förmåga att livnära Chiles befolkning..

Inte heller lyckade man få bukt med problemet med den höga inflationen. Medan priserna i genomsnitt steg med 27% om året under 60-talets förra hälft, var motsvarande ökning 26% under åren 1965 t o m 1970.⁶² I allmänhet steg livsmedelspriserna i snabbare takt än priserna för övriga konsumtionsvaror – något som framgår nedan.

Tab III:10 Konsumentprisindex (A) och livsmedelsprisindex (B) i Santiagoområdet. (index 1963 = 100)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
A	188	231	273	346	452	598
E	195	238	273	343	448	608

Källa: Statistical Abstract of Latin America, s 127-28.

Redovisningen ovan har visat att inte en enda av de målsättningar som slogs fast i den kristdemokratiska jordreformen uppnåddes. I viss utsträckning kan de svaga skörderesultaten och den fortsatt höga inflationen tillskrivas den omfattande torkan bien detta förklarar inte varför omfördelningen av jorden tog så lång tid och inte fick avsedd verkan.

En anledning till det långsamma genomförandet var att omfördelningen administrerades av ett tungrott byråkratiskt maskineri.⁶³ Även den omständigheten att de flesta av regeringens ledamöter själva var stora jordägare kan ha bidragit till att exproprieringstakten hölls nere.⁶⁴ Men den troligtvis tyngst vägande faktorn kan härledas ur reformens lagtext:

(tanken bakom reformen är) inte precis att ändra ägandeförhållandena, utan... att intensifiera jordbruksproduktionen./.../ Lagen avser att införliva de familjer som är lämpade för jordbruk, för att på så sätt ge äganderätten en social innebörd.⁶⁵

Reformen syftade således endast till smärre modifieringar av ägoförhållandena – några djupare ingrepp i landsbygdens ekonomiska och sociala struktur övervägdes däremot aldrig. Godsägarna bibehöll därför sin maktställning, som de utnyttjade effektivt till att utöva påtryckningar mot myndigheter och till att sprida en konservativ anda bland fattiga och förtryckta grupper. Denna konservatism förstärktes av att bönderna på den reformerade jorden övergick till att bli kapitalistiska småbrukare, oftast lierade med godsägarna.

⁵⁷ de Vylder, S. Chile 1970-73. The political economy of the rise and fall of the Unidad Popular, s 182

⁵⁸ Ibid, s 174. Jfr ovan, delavsnitt 1 under rubriken ”Jordbruket”

⁵⁹ ECLA 1970, s 40

⁶⁰ Ibid, s 40. Bägge siffrorna avser årliga genomsnitt.

⁶¹ Ibid ss 35-36

⁶² Ibid, s 41; ECLA 1973, s 98

⁶³ de Vylder. Chile 1970-73, s 180

⁶⁴ Hayter, T. U-hjälp som imperialism, s 91

⁶⁵ Sellström, s 110

Jordreformens sociala bas splittrades därmed upp och Freire-regeringen tvingades i allt större utsträckning att gå emot och bekämpa den växande fronten av lantarbetare som krävde att reformen påskyndades och dess ramar utvidgades.

Chileniseringen av kopparn

Regeringens politik gentemot den USA-dominerade exportindustrin gick ut på att vinna alla de fördelar som en ökad kontroll över denna sektor skulle medföra, och att samtidigt undvika den totala nationaliseringens alla nackdelar. Dess recept på att uppnå detta föreskrev helt enkelt att aktiemajoriteten – eller en stor del av aktierna – köptes upp av staten. Av naturliga skäl var det i första hand kopparindustrin som blev föremål för ”chileniseringen”.

Lagen om chilenisering av de utländska kopparbolagen drevs igenom 1967. Förutom ökat inflytande var syftet med lagen att integrera industrin i landets ekonomiska struktur och att öka dess andel av världens sammanlagda kopparproduktion.

Redan 1965 kom staten överens med Kennecott Coppar Corporation om att köpa 51% av dess aktier i El Teniente-gruvan⁶⁶, världens största dagbrott i sitt slag. I direkta kostnader gick affären på hela 816 miljoner dollar⁶⁷, vilket skall jämföras med gruvans bokförda värde, som var 72,5 miljoner dollar.⁶⁸ I samband med överföringen erhöll Kennecott oerhört gynnsamma skattevillkor. Till grund för beräkningen av företagets skatt använde staten i fortsättningen fasta kopparpriser, trots att dessa steg nästan oavbrutet. Lika fördelaktig som denna beskattning var för Kennecott, lika negativ blev den för Chiles ekonomi.⁶⁹

Den andra stora kopparkoncernen, Anaconda, gick i början endast med på att en fjärdedel av dess aktier i ett nytt gruvprojekt övergick i statlig ägo.⁷⁰ Först 1969 lyckades staten, för en sammanlagd kostnad av 1,2 miljarder dollar få majoritetsställning i El Salvador och Chuquicamata⁷¹, Anacondas största gruvor vilka tillsammans med El Teniente bildade komplexet Gran Minería, som intog en dominerande ställning i Chiles exportindustri.

Vid denna senare överlåtelse var villkoren från statens sida något strängare än tidigare. Administrationen och marknadsföringen vid detta såväl som vid övriga chileniserade bolag låg dock även i fortsättningen helt i de nordamerikanska minoritetsintressenas händer. Den chilenska staten var därför fortfarande tvungen att gå omvägen runt New Yorks kopparmarknad för att – till gängse höga priser – tillgodose sitt behov av metallen.⁷²

Vid de inledande förhandlingarna mellan Frei-administrationen och de utländska företagen förband sig de senare att genomföra ett investeringsprogram, värt 566 miljoner dollar⁷³, som skulle göra Chile till världens ledande kopparproducerande nation. Enbart Kennecott skulle investera 230 miljoner dollar.⁷⁴ I utbyte skulle företagen beviljas betydande skattelättnader.

Åtminstone vad gäller Kennecott betydde emellertid dessa förpliktelser inte mycket. I själva verket återinvesterade detta bolag inte en dollar av sina enorma vinster i projektet. Dess enda

⁶⁶ Furtado, s 191

⁶⁷ de Vylder, Chile..., s 130

⁶⁸ Ibid, s 130

⁶⁹ Galeano, E. Latinamerikas öppna ådror, s 168

⁷⁰ de Vylder, Chile..., s 131

⁷¹ Ibid, s 132

⁷² Kommentar, nr 9, 1970, ss 34-35

⁷³ Furtado, s 191

⁷⁴ de Vylder, Chile..., s 130

bidrag till kopparindustrins expansion kom att bestå av en kredit på ca 90 miljoner dollar.⁷⁵ Den största delen av investeringskapitalet utgjordes istället av krediter (till ett värde av 119 milj dollar) från USA:s Export-Importbank.⁷⁶ Staten fick således stå för hela finansieringen av Kennecotts del av projektet – dels genom återbetalningsskyldigheten på krediterna, dels genom att tillskjuta det resterande investeringskapitalet.

Mellan 1965 och -67 steg kopparpriserna på världsmarknaden med inte mindre än 57% jämfört med decenniets fyra första år.⁷⁷ Bakgrunden till prishöjningen var den ökade efterfrågan på koppar i samband med Vietnamkrigets upptrappning. Precis som under Koreakriget sökte USA motverka fördyringen genom att försöka tvinga den chilenska regeringen att pressa ner priset på den importerade kopparn. Detta lyckades också under ovannämnda treårsperiod, då USA köpte den chilenska kopparn för priser som uppgick till ungefär halva världsmarknadspriset.⁷⁸

Under 60-talets sista år var prishöjningen mindre kraftig: jämfört med 1965-67 steg de med 28% under 1968-70.⁷⁹

Hed tanke på företagets minskade vinstbeskattning, de omfattande investeringarna och den gynnsamma prisutvecklingen tycks det ha funnits stora förutsättningar för en kraftig expansion av kopparindustrin. Ändå blev resultatet blygsamt; år 1970 producerades endast 70 tusen ton mer än sex år tidigare.⁸⁰ Ännu sämre var facit för det chilensiserade *Gran Minería*.

Tab III:11 Produktionen vid Gran Minería 1964-70

år	prod. (tusentals ton)	år	prod. (tusentals ton)
1964	528	1968	519
1965	496	1969	540
1966	538	1970	537
1967	537		

Källa: de Vylder, S. Chile 1970-73. The political economy of the rise and fall of the Unidad Popular, s 131

Förhoppningarna om att bli världens ledande kopparproducent kom därmed på skam. Både USA och Sovjet låg långt före i produktionsstatistiken 1970, och även Zambia var nästan ifatt Chiles försprång.⁸¹ Under sexårsperioden minskade sistnämnda lands andel av världproduktionen med 4% – till 9,1%.⁸²

Dessa siffror kontrasteras skarpt mot förtjänstutvecklingen för de nordamerikanska ägarintressena. Det årliga genomsnittet av överförda vinster från Gran Minería till utlandet steg från 48,8 till 119,8 miljoner dollar mellan 1960-66 och 1967-69.⁸³ Orsaken till denna väldiga ökning kan bara vara att den kristdemokratiska politiken ledde till att de flesta av företagets utgifter vältrades över på Chile. I fråga om investeringar gällde detta i dubbel bemärkelse.

⁷⁵ Ibid, s 131

⁷⁶ Ibid, s 131

⁷⁷ ECLA 1973, s 38 78.

⁷⁸ de Vylder. Chile..., s 127. För Chiles del motverkades detta av att Västeuropa nu var den främsta importören av dess koppar.

⁷⁹ ECLA 1973, s 38

⁸⁰ Ibid, s 70. Se ovan tab III:5.

⁸¹ Ibid, s 70

⁸² Ibid, s.70

⁸³ de Vylder. Chile... s 132

Förutom att staten i allt högre grad finansierade dessa, så medförde den ökande mekaniseringen att arbetskraftsbehovet minskade – vilket innebar högre produktivitet och vinstnivåer för bolagen, men högre arbetslöshet i Tör Chile. Under hela efterkrigstiden fram till 1970 minskade arbetsstyrkan i gruvorna med 33%, medan kopparproduktionen steg med 50%.⁸⁴ På så vis – och till följd av arbetarnas låga löner – kompenserade koncernerna sina höga produktionskostnader i USA.

Efter avtalet med Anaconda 1969 ökade den chilenska statens inkomster avsevärt – dess andel av vinsterna steg från ca 55% till ca 75%.⁸⁵ Trots detta uppgick Anacondas vinster under samma år till 79 miljoner dollar, vilket var detsamma som 80% av dess vinster i hela världen.⁸⁶ Samtidigt hade företaget endast en sjättedel av sina utlandsinvesteringar i Chile.⁸⁷

En ljuspunkt var dock att värdet av kopparexporten ökade väsentligt under perioden; från 374,8 miljoner dollar 1964 till 976,5 miljoner dollar 1970.⁸⁸ Bortsett från de höjda priserna, spelade förmodligen det faktum att en långt större andel av kopparn förädlades inom landet vid den senare tidpunkten också en viss roll i sammanhanget.⁸⁹ Men trots och delvis på grund av detta framsteg tilltog den chilenska ekonomins beroende av en enda metall. Vid kristdemokraternas sista år i regeringsställning var nämligen kopparns andel av de totala exportinkomsterna större än någonsin tidigare.⁹⁰

Satsningen på industrins utveckling

Freiregeringens ekonomiska program markerade ett brott med 50-talet, då kampen mot inflationen satts i främsta rummet – men också en återgång till den ekonomiska politik som förts under 30- och 40-talen. Den gemensamma nämnaren för politiken under dessa decennier och det nya regeringsprogrammet var prioritering av den industriella utvecklingen.

Regeringens uppfattning var att en stabil ekonomisk tillväxt endast kunde uppnås genom radikala strukturella förändringar. Enligt planerna skulle tillverkningsindustrins andel av BNP öka från dåvarande (1964) ca 25% till drygt 30% 1970.⁹¹ Under samma period skulle staten vidta åtgärder som syftade till att drastiskt skära ner servicesektorn (vilken svarade för halva BNP 1965⁹²). Medlen för programmets genomförande skulle till stor del hämtas utomlands – bl a skulle importen av kapitalvaror intensifieras och utländska investeringar uppmuntras. Men regeringens styrning av den ekonomiska utvecklingen kunde bara bli effektiv om staten ålades en större roll. Det skulle ske genom att stärka den statliga investeringsbankens befogenheter. Dessutom skulle bankens resurser växa genom medel från ökade skatteinkomster, den chilensiserade kopparindustrins vinster och utländska lån.

Under Freis tid som president ökade de offentliga investeringarna och krediterna till det privata näringslivet med omkring 10% per år.⁹³ Detta ledde till att staten kontrollerade 77,5% av de totala investeringarna år 1970; samtidigt ökade märkligt nog de utländska investeringarna mycket kraftigt. Men en allt mindre del av vinsterna på detta kapital återinsattes i

⁸⁴ Galeano, s 168

⁸⁵ de Vylder. Chile..., s 130

⁸⁶ Galeano, s 166

⁸⁷ Ibid, s 166

⁸⁸ Furtado, s 190; ECLA 1973, s 70

⁸⁹ Küng. Latinamerika..., s 141

⁹⁰ ECLA 1973, s 70

⁹¹ de Vylder, s 46. Där inget annat anges, baseras den följande framställningen på detta arbete.

⁹² ECLA 1971, s 109

⁹³ de Vylder. Chile..., s 21

produktionen – istället fördes merparten ut ur landet.

De USA-ägda företagen svarade för två tredjedelar av de utländska investeringarna. Över hälften av detta kapital kanaliserades till gruvsektorn, medan ca 8% investerades i tillverkningsindustrin.

Ökningen av de utländska företagens bruttoinvesteringar berodde på att de erbjöds ytterst förmånliga villkor av regeringen, som på detta sätt tillförde landet modern teknologi och ”know-how”. De multinationella företagens inflytande utsträcktes emellertid långt utöver de egna dotterbolagen. Genom att träffa licens- och royaltyavtal med chilenskägda företag och genom att sälja rättigheterna till utländska varumärken och patent ökade deras förtjänster och ekonomiska kontroll avsevärt. För Chiles ekonomi medförde detta att betalningarna för utländsk teknologi snabbt sköt i höjden.⁹⁴ Under periodens senare år (1967-69) utgjorde det utländska investeringskapitalet, med ursprung i metropolerna, en knapp tiondel av de sammanlagda investeringarna.⁹⁵

Tab III:12 Export av varor och tjänster 1964-70 (miljoner dollar)

1960	1964	1965	1966	1967	1968	1979	1970
551,7	686,9	788,1	991,5	1101,9	1030,9	305,3	1271,8

Källa: de Vylder, s 47

År 1968 bestod varuexporten till ca 85% av råvarorna koppar, salpeter och järnmalm⁹⁶, medan manufakturvaruexporten svarade för bara ca 3%.⁹⁷ Denna ringa utförelse av industrivaror hängde samman med den utländska kontrollen över tillverkningsindustrin. En mycket stor del av patent- och varumärkesavtalen innehöll nämligen paragrafer som förbjöd export av licens-tillverkade varor.

Importen av varor och tjänster ökade åtskilligt mer än exporten. Genom en kraftigt höjd importkapacitet uppgick den årliga tillväxttakten för importvärdet till 11,3% under 1960-65, vilket var ca 10% över genomsnittet från föregående femårsperiod.⁹⁸ Den indirekta orsaken till importkapacitetens ökning var de stora inkomsterna från kopparexporten. Dessa inkomster ökade regeringens tilltro till landets förmåga att återbetala utländska lån, vilka till stor del finansierade importen.

Ett viktigt inslag i den ekonomiska politiken var den statliga penningpolitiken. Fram till 1967 lät regeringen höja alla löner i takt med prisstegringarna.⁹⁹ Följden blev att försäljningsvolymen kraftigt ökade, vilket snabbt kunde mötas genom att industrins stora överskottskapacitet togs i anspråk. Det skulle dock inte dröja så länge förrän regeringens åtgärder för att stimulera konsumtionen visades vara helt otillräckliga. Efter några år översteg produktionskapaciteten efterfrågan och konsekvensen blev överproduktion och minskade vinster i företagen och begynnande lågkonjunktur i samhället.

Svängningarna i konjunkturen stod, av allt att döma, i ett visst förhållande till kopparprisernas upp- och nedgångar. Den kraftiga högkonjunkturen 1964-67 sammanföll med stigande kopparpriser, medan recessionen som inleddes 1967 föregreps och kombinerades med att

⁹⁴ De ovannämnda betalningarna ökade från 7,4 till 16,5 miljoner dollar mellan 1962 och 1968.

⁹⁵ ECLA 1970, s 52

⁹⁶ Ibid, s 87

⁹⁷ Ibid, s 87

⁹⁸ Ibid, ss 82-83

⁹⁹ Hayter, ss 88-89

dessa priser sjönk eller steg mindre dramatiskt än tidigare.¹⁰⁰ Detta samband kan delvis förklaras med att de sänkta exportpriserna kompensterades med en kraftig höjning av priserna på den inhemska marknaden. Härigenom ansåg sig regeringen tvingad att upphöra med sin pris- och lönepolitik – samtidigt som inflationen tog fart försämrades alltså konsumenternas köpkraft. Dessutom ledde de försämrade villkoren för exporten till att takten i det statliga investeringsprogrammet måste trappas ner, eftersom mer än hälften av de ökade skatteinkomsterna härrört från de höga kopparkopparpriserna.¹⁰¹

Trots att bytesvillkoren försämrades ett par år, kunde handelsbalansen uppvisa ett överskott på inte mindre än 495 miljoner dollar under 60-talets senare hälft.¹⁰² För betalningsbalansen var däremot underskottet nästan lika stort – 419 miljoner dollar.¹⁰³ De tyngsta posterna i detta enorma utflöde av kapital utgjordes av vinster från och avskrivningar på direktinvesteringar samt amorteringar och räntor på lån. Mellan 1965 och -68 uppgick den totala summan av dessa betalningar till 49% av Chiles exportförtjänster.

Det kroniska betalningsunderskottet, det fortsatta beroendet av kopparexporten, de utländska företagens ökade kontroll över näringslivet – alla dessa faktorer bidrog till att regeringen misslyckades med att uppnå målen i sitt ekonomiska program. Även om statens roll i industrins kapitalförsörjning blivit allt större, så minskade bruttoinvesteringarnas andel av BNP från 17-18% 1965-66 till 15-16% 1969-70 – vilket var mer än 10% under det planerade målet.¹⁰⁴ Tillverkningsindustrins andel, som enligt planerna skulle överstiga 30%, hade istället minskat med 0,5% 1970 jämfört med 1965.¹⁰⁵ För gruvindustrin och tjänstesektorn – vars relativa ekonomiska betydelse skulle ha ökat respektive minskat – var läget tämligen oförändrat vid slutet av presidentperioden.

Tab III:13 Vissa BNP-sektors årliga och genomsnittliga tillväxt

	gruvind.	tillv. ind	byggn.ind
1960-65	5,0	7,3	7,1
1965-70	5,0	3,3	1,4

Källor: Kommentar nr 9,193g; ECLA 1971, s 109

Mellan de olika grenarna inom tillverkningsindustrin hade däremot vissa förskjutningar, som låg mer i linje med programmets intentioner, inträffat. Medan de traditionella branschernas (bl a livsmedel och textil) del av denna sektors totala produktionsvärde minskat med ca 10% under 60-talet, hade de ”dynamiska” industrierna ökat sin andel med ca 8%. Liksom under decenniets första år var det produktionen av varaktiga konsumtionsvaror – och inte av industriell utrustning – som stod för den största delen av ökningen.

Tab III:14 Produktion av vissa varaktiga konsumtionsvaror (tusentals enheter)

år	TV-apparater	kylskåp.	personbilar
1964	7,2	56,2	7,8
1969	110,0	70,8*	22,1

* 1968

¹⁰⁰ ECLA 1973, ss 38, 49.

¹⁰¹ Hayter, s 89

¹⁰² ECLA 1970, s 99

¹⁰³ Ibid, s 99

¹⁰⁴ de Vylder. Chile..., s 22

¹⁰⁵ ECLA 1971, s 109

Källa: de Vylder, s 78 (x): 1968

Slutsatsen vi kan dra av uppgifterna i tabellen ovan är att en avsevärd del av importen av produkterna i fråga ersatts med inhemsk tillverkning. 1970 utgjorde konsumtionsvaruimporten (exklusive livsmedel) mindre än en tiondel av hela importen. I Chiles allmänna utvecklingsnivå var alltför låg för att dessa varor skulle vara tillgängliga för den stora massan av befolkningen. Det var alltså fråga om lyxkonsumtion, förbehållen de relativt få höginkomsttagarna i samhället.¹⁰⁶

Inom såväl den avancerade konsumtionsvaruindustrin som i övriga branscher var monopoliseringsgraden mycket hög. (något som medförde stora ekonomiska förluster på grund att monopolföretagen i regel drevs med stor överkapacitet). Exempel på den kraftiga kapitalkoncentrationen är att knappt 0,7% av Chiles industriföretag kontrollerade 82% av det totala aktiekapitalet, att en enda affärsbank stod för 32% av alla privata bankkrediter och att den mäktigaste finansfamiljen, Edwardsgruppen, ensam kontrollerade en affärsbank, sju finans- och investeringsföretag, fem försäkringsbolag, tretton industrier och två bokförlag.¹⁰⁷

I synnerhet det utländska monopolkapitalets kontroll hade tilltagit under decenniets lopp. Förutom de starka nordamerikanska intressena i kopparindustrin, stod så gott som alla stora järn- och salpetergruvor under utländsk kontroll. Även handeln med import och den interna handeln dominerades av multinationella företag. I tillverkningsindustrin var det utländska ägandet strategiskt fördelat på de mest högproduktiva och vinstgivande branscherna. Vidare hade det utländska kapitalet monopol på all teleservice och kontroll över ett flertal banker och reklamföretag.

Ett framträdande inslag i regeringens (och Framstegsalliansens) ekonomiska program var att tillväxtprocessen skulle sättas igång med hjälp av ett massivt inflöde av utländskt kapital. Detta resulterade i att Chile under 60-talet blev en av de största låntagarna, samt den största mottagaren per invånare av civilt och militärt bistånd från USA i hela Latinamerika.

Å andra sidan försäkrade Frei att det utländska inflytandet skulle motverkas genom att den viktiga exportindustrin chilenserades. I viss mån torde de höga kopparpriserna och de gynnsamma bytesvillkoren ha varit en följd av denna politik.

Ändå räckte dessa föregivet eller reellt goda förutsättningar inte till. Mellan 1965 och 1970 uppgick BNP:s genomsnittliga tillväxttakt till inte mer än 3,7% per år, vilket var ett av de sämsta resultaten på hela kontinenten.¹⁰⁸ Utrikesskulden uppgick till 3,8 miljarder dollar 1970. Detta belopp, som innebar att Chile var en av världens mest skuldsatta stater, motsvarade inkomsterna från fyra års export. Banden till metropolen hade således blivit starkare snarare än svagare under den kristdemokratiska regimen.

En sommardag 1969 besöktes president Nixon av den chilenske utrikesministern G. Valdés. Denne hade inför mötet utsetts till officiell talesman för Latinamerika. Under ministerns anförande yttrades bl a följande meningar, vars besvikna ton inte lär ha undgått den mäktige presidenten:

¹⁰⁶ Enl vissa ekonomer är stora satsningar på t ex personbilsproduktion enbart till skada för länder som Chile, eftersom de oerhörda resurser som krävs för denna typ av industri vore till mycket större samhällsekonomisk nytta om de använts till t ex utbyggnad av kollektivtrafiken och vägnätet. Jfr Frank, A.G. Lumpenbourgeoisie, Lumpendevelopment, s 110

¹⁰⁷ Egna beräkningar grundade på uppgifter i de Vylder, s 64.

¹⁰⁸ ECLA 1971, s 109; de Vylder, s 63

För Latinamerika har de privata investeringarna inneburit, och innebär, att de summor som tas ur våra länder är flera gånger större än de investerade beloppen. /.../ Vinsterna från investeringarna växer och mångfaldigas, inte i våra länder utan utomlands. Det s k biståndet, med alla dess välkända förbehåll, innebär marknader och ytterligare utveckling för de utvecklade länderna, men det ger inte kompensation för de summor som lämnar Latinamerika i form av betalning på utlandsskulder eller vinster på privata direktinvesteringar. Kort sagt, vi vet att Latinamerika ger mer än vad det tar emot. Det är inte möjligt att grunda solidaritet eller ens ett stabilt och positivt samarbete på sådana realiteter.¹⁰⁹

Kampen mot fattigdomen

I syfte att omfördela landets inkomster till de fattiga massornas förmån vidtog regeringen en rad åtgärder, av vilka somliga var avsedda att få omedelbara effekter och andra ge resultat på längre sikt. De förstnämnda åtgärderna bestod framförallt av kontinuerliga höjningar av de lagstadgade minimilönerna och skärpt progressivitet i inkomstbeskattningen. De senare utgjordes dels av en upprustning av utbildningssystemet: ett ambitiöst program för byggande av nya skolor påbörjades, den obligatoriska skolan förlängdes från sex till åtta år och universitets- och högskolestudier gjordes mer tillgängliga för personer från de lägre samhällsklasserna. Dels genomdrevs beslut om en rad andra reformer och projekt i den sociala sektorn.

Till de allvarligaste problemen hörde den svåra bostadsbristen och misären i de växande slumområdena.¹¹⁰ Genom att angripa dessa problem fick kristdemokraterna ett utmärkt tillfälle att tillämpa sin radikala ideologi i praktiken. I kåkstäderna startade de ett projekt som innebar en slags hjälp till självhjälp, dvs sluminvånarna deltog själva i arbetet att förbättra sin miljö. Medan staten ordnade med tomt och byggmaterial fick den behövande familjen egenhändigt bygga sin bostad. Under hela perioden byggdes 75 tusen småhus på detta sätt.¹¹¹ I samma projekt ingick också kampanjer för skapandet av sluminvånarnas egna organisationer, något som blev mycket framgångsrikt. Bl a bildades flera tusen byalag, och närmare en halv miljon kvinnor organiserades i ett otal kvinnocentra över hela landet. Lika framgångsrikt blev dock inte regeringens byggnadsprogram. Situationen hade rentav förvärrats 1970, då 65 tusen fler bostäder än fem år tidigare saknades.¹¹² En viss roll i denna försämring hade självfallet befolkningsökningen och urbaniseringen. Men en bidragande faktor var också det sätt på vilket regeringen och privata företag fördelade anslagen till byggnadsverksamheten. Förutom att många och ofta onödiga offentliga byggnader uppfördes, byggdes mer än en tredjedel av alla bostäder i över- och medelklasskvarter.¹¹³

Inte bara bostadsbristen utan också trångboddheten blev mer omfattande. Förhållandena i övrigt var i stort sett oförändrade. Så gott som alla sluminvånare – dvs en fjärdedel av befolkningen¹¹⁴ – saknade ännu 1970 elektricitet, rinnande vatten, avlopp osv.

En stor del av de ökade offentliga utgifterna användes till att förbättra sjukvården. Det gjorde att barnadödligheten fortsatte att minska (vilket den gjort under hela efterkrigstiden), men uppgick ändå till hela 79 promille år 1969. Än sämre var läget i slumområdena, där vart tionde nyfött barn dog inom ett år.¹¹⁵ I förhållande till den snabba befolkningstillväxten var de statliga åtgärderna på detta område klart otillräckliga. Antalet sjukhussängar sjönk under

¹⁰⁹ Frank. Lumpenbourgeoisie..., s 94. Vår översättning.

¹¹⁰ 1965 saknade 520 tusen familjer permanenta bostäder.

¹¹¹ Saltström, s 69

¹¹² Ibid, s 65

¹¹³ Ibid, s 69

¹¹⁴ Sellström, s 65

¹¹⁵ Ibid, s 65

decenniet, och medan stora resurser anslogs till moderna kliniker – som i praktiken reserverades för de högre inkomstgrupperna – så försämrades den medicinska servicen för den fattiga befolkningen.

Ansträngningarna att rusta upp utbildningsväsendet gav påtagliga resultat. Jämfört med tio år tidigare hade analfabetismen år 1970 gått ner med 5% (11,4% av invånarna över femton år var analfabeter 1970), och samma år började nästan alla barn skolan vid sex års ålder. Men på att arbetarfamiljernas barn fortfarande behövdes för att bidra till hemmets försörjning, var det mycket få elever ur denna miljö som slutförde skolans grundutbildning och fortsatte på högre nivåer. Endast 2% av arbetarklassens ungdomar studerade på universitetet vid 60-talets slut.

Som redan nämnts, övergav regeringen efter några år sin politik att värna om löntagarnas köpkraft. Däremot kunde många arbetares välfärd tryggas med hjälp av ett socialförsäkrings-system, en förmån som dock inte kom den tredjedel av den aktiva befolkningen som hade det sämst ställt till del. I mångt och mycket berodde statens otillräckliga utgifter för sociala ändamål på att alltför lite pengar drevs in genom inkomst- och förmögenhetsbeskattningen samt att skatternas progressivitet var i det närmaste obefintlig.

Bland den tredje världens länder hade Chile visserligen en av de högsta inkomsterna per invånare vid 60-talets slut. Men fördelningen av landets samlade inkomster hade förskjutits till arbetarklassens nackdel under decenniets lopp.¹¹⁶

Tab III:15 Nationalinkomstens och sysselsättningens fördelning 1960 och 1969.(%-andelar)

	1960		1969	
	inkomst	aktiva	inkomst	aktiva
kroppsarbetare, självanst.	44,5	77,6	35,0	74,6
tjänstemän	30,2	20,9	32,4	23,9
arb.givare	17,7	1,5	24,5	1,5

Källa: de Vylder, s 59

Något om vad denna förskjutning betydde kan belysas med hjälp av en översikt över utvecklingen för den lagstadgade minimilönen.¹¹⁷ Under senare år hade köpkraften för denna kraftigt urholkats och låg 1970 på samma nivå som tio år tidigare.

I tabellen ovan framgår det att tjänstemannakåren vuxit betydligt. Denna process – med allt fler yrkesutövare utanför den direkta produktionen – blir mer åskådlig om man studerar sammansättningen på de nya jobb som erbjöds under perioden.

Tab III:16 Nya arbetstillfällen 1964-70 N-andelar)

	varuprod.	bastjänster	övriga tjänster
1964-67	37,4	4,5	58,1
1967-70	18,5	10,3	71,2

Källa: de Vylder, s 48

Det tydligaste uttrycket för den ekonomiska strukturens bristande anpassning till den chilenska verkligheten var den kroniskt höga arbetslösheten. Vid decenniets slut var en dryg kvarts miljon registrerade som arbetslösa. Därtill kan läggas den stora dolda arbetslösheten och det väldiga antal människor sysselsatta i verksamheter med en utkomst under existens-

¹¹⁶ 1970 översteg privatföretagens vinster summan av kroppsarbetarnas löner. de Vylder, Chile..., s 67

¹¹⁷ 50% av inkomsttagarna erhöll löner som låg på eller under minimilönens nivå.

minimum. Den öppna och dolda arbetslösheten utgjorde tillsammans med den senare gruppen omkring en tredjedel av den ekonomiskt aktiva befolkningen.

I beaktande av sysselsättningsläget och arbetarnas försämrade köpkraft, och med tanke på att industrins produktion var inriktad på varor för lyxkonsumtion (livsmedelsproduktionen stagnerade) – är följande data över undernäringen knappast ägnade att förvåna.

Tab III:17 Beräknad kaloribrist inom, arbetarbefolkningen** 1965-69*

	barn 7-15 år	havande kvinnor	vuxna kvinnor
kaloribrist	500	700	500

Källa: de Vylder, s 53

* FN:s existensminimum ligger på 2 400 kalorier per person och dag.

** 66,2% av den totala befolkningen

Tilläggas kan att ett tvåårigt arbetarbarn i genomsnitt var fem centimeter kortare än en jämn-årig från medel- eller överklassen 1969, samt att ungefär hälften av alla ungdomar var undernärda vid samma tid.

Vår redogörelse har kommit fram till att Frei-regimen led ett svidande nederlag i sin kamp mot fattigdomen. För det chilenska folket blev denna kamp i växande utsträckning en försvarsstrid mot samma regering som en gång erhöll dess massiva förtroende.

Den ändrade inställningen uttrycks på många sätt. De olika massorganisationerna, vars bildande det kristdemokratiska partiet gått i bräschen för, börjar snart vändas emot partiets praktiska politik. Allt oftare ersätts borgerliga kristdemokrater av socialister och kommunister i ledningarna för fackföreningar och organisationerna i kåkstäderna.

På åttio- och nittio-talet tvingas arbetarrörelsen ut i öppen kamp; under sex år genomförs inte mindre än fyra generalstrejker. Det växande motståndet besvaras av regeringen med ett brutalt maktspråk. I samband med strejkaktioner, som äger rum 1966 och -67, skjuter dess väpnade polis ihjäl tretton personer (varav flera kvinnor och barn).¹¹⁸

Bland lantarbetarna ökar den fackliga aktiviteten explosionsartat¹¹⁹, något som bl a yttrar sig i ett stigande antal tomt- och jordockupationer. Vid ett tillfälle, efter att en grupp lantarbetare och sluminvånare lagt beslag på ett stycke outnyttjad jord, dödas nio ockupanter av kravallpolis.

Även på det partipolitiska planet bubblar missnöjet upp till ytan. Kommunal- och kongressvalen i slutet av 60-talet resulterar i svåra tillbakagångar för kristdemokraterna och starka frammarscher för vänstern. I 1970 års presidentval – vilket utspelas under tumultartade omständigheter (politisk och ekonomisk kris, hätsk och handgriplig antikommunistisk propaganda från högern) - vinner så den nybildade vänsterfronten Unidad Popular (Folklig Enhet) en klar seger över de borgerliga. Eduardo Frei tvingas tråda tillbaka och Salvador Allende utnämns till Chiles president. ”Den frihetliga revolutionens” misslyckande är totalt.

¹¹⁸ /Brun, E. Hersh, J. Lohmann, J. (red)/ Fallet Chile. Om möjligheten av en fredlig övergång till socialismen. Där inget annat anges, är övriga uppgifter i detta delavsnitt hämtade ur detta arbete.

¹¹⁹ Lindqvist, s 131. Från att i början av perioden ha organiserat några tusentals arbetare, uppgick lantarbetarförbundets medlemsantal till 123 tusen år 1970. Fackföreningsrörelsen som helhet organiserade vid periodens slut mer än dubbelt så många arbetare som 1964 (de Vylder. Chile..., s 27).

Sammanfattning och slutsatser

1. Kolonialismen

Den ekonomiska utveckling som inleddes i och med erövringen av Chile bestämdes av dess roll i det spanska kolonialväldet. Chile blev alltså en koloni, inriktad på att förse Spanien och dess vicekungadömen med råvaror. Detta medförde ett kraftigt utflöde av resurser, guld och silver, spannmål och förnödenheter.

De spanska kolonisatörernas uppgift var att svara för att exploateringen av naturtillgångarna och arbetskraften skedde på effektivast möjliga sätt. Den infödda indianbefolkningen utnyttjades som tvångsarbetare och betraktades enbart som producenter.

Efterhand som det kommersiella storjordbruket blev den viktigaste källan för råvaruexploateringen, utvecklades representanterna för kolonialmakten till en Chiles härskande klass, en oligarki. I denna klass' intressen låg att bevara det rådande systemet, vilket innebar att den ekonomiska struktur som inplanterats i Chile i samband med koloniseringen permanentades.

Produktionen anpassades till metropolens behov och exportindustrin blev följaktligen helt dominerande.

Banden till utlandet och den därigenom uppkomna ekonomiska strukturen förhindrade en utveckling av den inhemska marknaden. Den extrema utsugningen av arbetskraften gjorde framväxten av en inhemsk konsumtionsvaruindustri (t ex. textil) helt otänkbar. En sådan utveckling skulle förutsätta en radikal omfördelning av inkomsterna till de fattiga massornas

P' förmån, något som givetvis inte låg i .den härskande oligarkins intresse. Ytterligare en anledning till att den rika klassen inte var intresserad av en utvidgning av produktionen för hemmamarknaden, är att dess behov av konsumtionsvaror kunde tillgodoses genom relativt billig import.

Det starka beroendet av den utländska marknaden blockerade således en självständig ekonomisk utveckling. Denna tes bekräftas av utvecklingen omedelbart efter Chiles självständighet. Handeln med utlandet vid detta skede var i det närmaste obefintlig, vilket gjorde att överklassens efterfrågan på lyxvaror inte längre kunde tillfredsställas på sedvanligt sätt. De makt-havande ansåg sig därför tvingade till att utveckla en inhemsk konsumtionsindustri. Men när utrikeshandeln åter ökade i omfattning och banden till metropolen återigen stärktes, skedde en återgång till den gamla ordningen. Den utländska varuimporten konkurrerade snabbt ut den svaga inhemska industrin.

Även om öppningen vid 1800-talets början ledde till en viss industriell expansion, var det inte fråga om en industrialisering av ”traditionell”, västeuropeisk typ, Pga den rådande klasstrukturen ägde aldrig en allmän höjning av konsumtionsnivån rum, varför denna utveckling aldrig kom in i ett självgenererande skede – något ”industriellt genombrott” inträffade m a o inte.

En samhällelig förutsättning för en självständig kapitalistisk utveckling är att det växer fram en industriborgarklass, vars existens grundar sig på produktion för den inhemska marknaden. Genom att banden till utlandet tillfälligt klipptes av i samband med den politiska självständigheten, skapades ett utrymme för uppkomsten av en sådan klass. Men pga att den utmanade den härskande oligarkins herravälde och den engelska imperialismens intressen vid periodens slut (motsättningar som betingades av den chilenska ekonomins strukturella deformationer) fick industribourgeoisin aldrig ett fast grepp över den ekonomiska utveck-

lingen. Istället slogs den tillbaka av oligarkin och den engelska imperialismen, och led ett avgörande nederlag mot denna allians i inbördeskriget 1891.

Vår slutsats av denna summering blir att den chilenska underutvecklingens rötter kan spåras långt tillbaka i den koloniala epoken. Chiles utveckling under senare tid kom i hög grad att bestämmas av den ekonomiska och sociala struktur, som grundlades i och med koloniseringen.

2. Imperialismen

Den period i Chiles ekonomiska utveckling som vi benämnt den klassiska imperialismens epok kan i grova drag indelas i två faser. Den första av dessa faser varade mellan imperialismens inbrott i slutet av 1800-talet och den stora depressionen 1929. Den senare fasen sträcker sig över 1930- och 40-talen. I denna sammanfattning skall vi försöka ange de huvudsakliga dragen i utvecklingen under dessa respektive faser.

Oligarkins och de brittiska kapitalisternas seger över den nationella borgarklassen omkring 1890 öppnade dörrarna för imperialismens expansion i Chile. I syfte att tillgodose Englands behov av billiga råvaror pumpades allt större mängder kapital in i landet. Profiterna från denna verksamhet, som växte med jättelika tal, överfördes till moderlandet. Expansionen var i stort sett obruten ända fram till 1929. I samband med att den brittiska imperialismen försvagades efter Första Världskriget, övertogs dess plats av USA.

Varor från de imperialistiska länderna strömmade in i Chile och konkurrerade ut den inhemska industrin. En växande del av det kapital som producerades i Chile investerades i exportsektorn. Framförallt satsades stora summor på kväve- och kopparindustrin, dvs branscher som låg i linje med de utländska metropolernas nya inriktning.

Denna process gav alltså upphov till en viss strukturomvandling; nya industrigrenar utvecklades, ett järnvägsnät byggdes ut osv. På så vis anpassades Chile till de imperialistiska ländernas behov och öppnade inga möjligheter för en allsidig och genomgripande utveckling av den chilenska ekonomin. Pga de stora profitmöjligheterna inom exportindustrin tog det inhemska kapitalet samma väg som det utländska, vilket medförde stagnation i det övriga näringslivet. Dessutom användes de mest kapitalintensiva metoderna i exportsektorn. Arbetsstyrkan inom denna var därför mycket låg i förhållande till produktionens storlek. Följaktligen gav denna produktiva industri inte upphov till någon påtaglig förbättring av arbetarklassens totala köpkraft, något som kunde ha stimulerat konsumtionsvaruindustrins utveckling.

Imperialismens dominans möjliggjordes genom att dess intressen sammanföll med Chiles härskande klass. Den senare hade allt att vinna av att nya marknader öppnades för exportprodukterna. Enbart med hjälp av de väldiga resurser som imperialismen tillhandahöll, kunde nya råvarutillgångar exploateras och nya marknader öppnas – förutsättningar för att oligarkins profiter skulle stiga.

Till följd av den höga kapitalintensiteten i de nya branscherna ökade det ekonomiska överskottet kraftigt, dvs utsugningen av arbetskraften intensifierades.

Den ekonomiska utvecklingen under den första, expansiva fasen av imperialismens närvaro i Chile visar således att den klasstruktur som växt fram redan under kolonialismen väl passade in i detta system. Ett system som medförde att den chilenska ekonomins underutveckling fördjupades.

Den andra utvecklingsfasen var ett resultat av den internationella depressionens (1929) verkningar i Chile. Marknaden för exportprodukterna försvann, produktionen måste drastiskt skäras ned, importkapaciteten sjönk till följd av de minskade exportintäkterna och den inhemska produktionen ändrade därigenom inriktning. Genom att det hinder som utgjorts av importerade varors större konkurrenskraft i stor utsträckning eliminerades, skapades ett utrymme för chilensktillverkade varor på hemmamarknaden. Av dessa skäl – samt, inte minst, pga de avsevärt ökade möjligheterna att göra stora profiter – ägde ett dramatiskt uppsving rum inom den inhemska konsumtions- och lyxvaruindustrin. Under en 20-årsperiod (1929-50) tredubblades nästan industriproduktionen.

Men framstegen var långt ifrån entydiga. Inte förrän 1940 kom BNP upp till 1929 års nivå. Även om vinstnivån steg för den hemmamarknadsinriktade industrin, så fanns det förhållandevis få lämpliga investeringsobjekt vari dessa vinster kunde placeras. Tillsammans med den starka monopoliseringen inom denna sektor medförde detta att tillväxttakten låg på en lägre nivå än vad som var möjligt.

Jordbruksproduktionens utveckling under 1930- och 40-talen belyser det ekonomiska uppsvingets begränsning. I förhållande till befolkningstillväxten minskade produktionen inom denna sektor, vilket i sin tur medförde att Chile blev nettoimportör av jordbruksvaror.

I motsättning till de ekonomer som hävdar att stagnationen inom jordbruket hängde samman med att denna sektor var isolerad från övriga näringslivet (teorin om den sk tvådelade ekonomin), var förhållandet enligt vår mening det rakt motsatta. Stora delar av jordbruksproduktionens överskott överfördes nämligen till den mer profitabla industrisektorn. Jordbruket var följaktligen integrerat i den kapitalistiska marknadsekonomin.

Trots att beroendet till imperialismen avtog under ovan beskrivna fas, togs inga avgörande steg för att bryta underutvecklingen. Den härskande oligarkins dominans förblev inte bara intakt utan stärktes tom. (något som antyds av att arbetarklassens levnadsstandard sjönk). Detta maktmonopol spärrade på ett effektivt sätt av den enda framkomliga utvecklingsvägen: åtgärder som syftade till att avsevärt höja det arbetande folkets inkomster och att utveckla en allsidig produktion, avsedd att tillgodose de arbetandes konsumtionsbehov. Därför kunde imperialismen återta sitt grepp över den chilenska ekonomin när den världskapitalistiska krisen bedarrat.

3. Bokslut över Revolutionen i frihet

Det kristdemokratiska partiets stora framgångar i presidentvalet 1964 var ytterst ett resultat av de ekonomiska förändringarna under föregående decennium. Sitt viktigaste väljarstöd fick partiet från ”den nya medelklassen”, den stora grupp som till följd av strukturomvandlingen hänvisats till olika serviceyrken. Denna sociala bas plus det faktum att partiledningen hörde hemma i industribourgeoisin, utgör nödvändiga beståndsdelar i förklaringen av den kristdemokratiska politikens speciella karaktär.

Traditionellt hade imperialismen varit allierad med förvaltarna av exportsektorn och latifundieägarna – dvs oligarkin. Men allteftersom det utländska kapitalet sökte sig till andra sektorer, utöver de råvaruproducerande, blev denna intressegemenskap allt mindre. Oligarkin ville bevara status quo medan imperialisterna gick i bräschen för den strukturella omvandlingsprocessen och ”industrialiseringen” – en brytning blev således oundviklig. Samtidigt fick imperialismen en ny allierad genom att det inhemska industrikapitalet flätades samman med det utländska (i s k blandföretag).

Det är mot denna bakgrund som USA:s och andra västländers kraftfulla politiska och ekonomiska stöd till Frei skall ses. Även den politiska situationen – den stegrade antiimperialistiska kampen – talade för att denne var rätt man att satsa på. Endast löften om radikala förändringar kunde i de chilenska massornas ögon utgöra ett tillräckligt attraktivt alternativ till den kubanska revolutionen. För det regerande Nationalpartiet (oligarkins parti) var det uteslutet att avge sådana löften, dock inte för Kristdemokratiska partiet.

Revolutionen i frihet var en praktisk tillämpning av bl a Framstegsalliansens program för ekonomisk utveckling – ett program som alltså uttryckte den syn som de mest upplysta representanterna för den imperialistiska bourgeoisin hade på utvecklingsproblematiken. Därmed låg den chilenska kristdemokratins projekt helt i linje med den ”revolution” som det utländska monopolkapitalet ville få genomförd i Chile.

Regeringsprogrammet utlovade visserligen nationellt oberoende, men detta var bara ett av de många motsägelser som rymdes i programmet. Så stod jordreformens målsättning – att höja jordbrukets avkastning och dämpa prisstegringarna – i klar motsättning till reformens föreskrivna åtgärder.

De många kryphålen och luckorna i reformens lagtext medförde att programmet för jordens omfördelning försenades och måste revideras (något som också somliga bland de politiskt ansvariga i egenskap av jordägare hade personligt intresse av). Jordreformen innebar endast en mindre förändring av formen för det privata ägandet och den kapitalistiska exploateringen; den utgjorde således aldrig något reellt hot mot latifundiesystemet.

Regeringens anpassning till metropolens intressen framträder tydligast i de åtgärder som vidtogs för att slå vakt om landets mineralrikedomar. Chileniseringen av kopparbolagen var fullständig i samklang med de utländska koncernernas nya inriktning.¹ Villkoren i samband med de delvisa nationaliseringarna var ytterst fördelaktiga för USA-företagen. Gottgörelsernas storlek, skattevillkoren, kontrollen över blandföretagens administrativa och tekniska ledning – allt kunde ha dikterats av de forna ägarna. Resultatet av dessa villkor blev' att utsugningen av Chile intensifierades: de utländska kopparbolagens vinster steg med långt över 100%. Härigenom frigjorde den imperialistiska ekonomin stora resurser som kunde återinvesteras i den chilenska tillverkningsindustrin.

Ett centralt element i den kristdemokratiska utvecklingsstrategin var just de utländska direktinvesteringarna i industrisektorn. Utan tvivel ökade dessa investeringar avsevärt under 60-talets senare hälft. Men frågan är om de verkligen spelade den positiva roll för Chiles utveckling, som de enligt planerna förväntades göra.

För det första kan vi konstatera att endast en ytlig analys pekar på att en större mängd utländskt kapital sattes i omlopp i ekonomin. Går vi lite djupare visar sig förhållandet vara det motsatta: nettoinvesteringsbalansen med utlandet sjönk², värden som skapats av chilenska arbetare pumpades i allt större utsträckning ut ur landet och överfördes till de imperialistiska staterna i form av vinster, betalningar för tjänster, amorteringar och räntor på krediter o s v. Företagens totala förtjänster översteg sålunda med bred marginal deras satsade kapital, något som endast kunde ske på den chilenska ekonomins bekostnad. (Detta illustreras framförallt av landets djupa underskott i betalningsbalansen) Det utländska kapitalets ekonomiska överlägsenhet och monopol på modern teknologi spelade givetvis en avgörande roll i

¹ Jfr t ex Harvard Business Review, sept-okt 1970, ss 111-12. Utdrag finns citerat i Zenit nr 30, ss 11-12.

² Underskottet i denna balans sjönk från ett årligt genomsnitt på 87,1 miljoner dollar 1960-64, till ett årligt genomsnitt på 199,1 miljoner dollar 1968-70. de Vylder, s 61.

sammanhanget, men ansvaret för de väldiga ekonomiska förlusterna bör ändå ligga på regeringen. Till de viktigaste delarna i regeringens industrialiseringsprogram hörde nämligen en generös anbudspolitik vid importen av teknologi och utbyggnaden av lyxvaruindustri. På så vis tillmötesgick regeringen fullständigt imperialismens nya inriktning och krav på fortsatt dominans.

Det faktum att exporten av industrivaror stagnerade³ gagnade knappast Chiles intressen. Inte heller att industrins tillväxttakt mer än halverades under decenniets fem senare år jämfört med de fem föregående, eller att livsmedelsindustrin hörde till de branscher där stagnationen var som mest utbredd. Följderna blev, bland mycket annat, ökad arbetslöshet och omfattande undernäring inom arbetarbefolkningen. Alla dessa försämringar var till stor del ett resultat av regeringens ekonomiska politik, vilket – inte minst – bekräftas av att staten kontrollerade den ojämförligt största delen av investeringskapitalet. Ståten spelade följaktligen en ledande roll i den chilenska ekonomins snabba strukturomvandling, dvs i de förändringar som innebar: att produktionen av lyxvaror ökade på bekostnad av produktionen av dagligvaror; att koncentrationen och monopoliseringen av näringslivet blev allt kraftigare; att den lågproduktiva servicesektorn sög upp en växande del av arbetsstyrkan; att det utländska monopolkapitalets kontroll utsträcktes till ett flertal industrigrenar – kort sagt, att Chiles underutveckling ytterligare fördjupades.

En invändning mot dessa anklagelser kan vara att kristdemokraternas misslyckade utvecklingsprogram berodde på den djupa lågkonjunkturen efter 1967. Det vore dock riktigare att se detta program som en bidragande orsak till den ekonomiska krisen. Genom regeringens åtgärder ökade beroendet av såväl importen som av råvaruexporten. Detta gjorde Chile än mer sårbart för yttre förändringar; det räckte i stort sett med att kopparpriserna föll för att bytesbalansen drastiskt försämrades, vilket i sin tur fick vittgående konsekvenser i hela ekonomin (reducerad importkapacitet, ekonomisk åtstramning, ökad arbetslöshet o s v).

Det skulle ligga nära till hands att anklaga Frei för att vara en simpel agent för imperialismen. En sådan slutsats vore emellertid alltför enkel och bekväm. Medlemmarna i det kristdemokratiska partiet var säkerligen övertygade om att deras väg skulle leda till verklig utveckling och höjd standard för hela befolkningen. Och faktum är att en rad förbättringar genomdrevs av regeringen. Analfabetismen sjönk väsentligt, arbetarnas sociala trygghet ökade, under flera år skyddades konsumenternas köpkraft genom statens försorg. Det viktigaste framsteget var att den förtryckta befolkningen tillerkändes en rad demokratiska och fackliga rättigheter.

Men det är just i skärningspunkten mellan de sociala följderna av dessa rättigheter och den borgerliga demokratins begränsningar som den avgörande bristen i kristdemokraternas utvecklingsmodell blir uppenbar. Enligt denna modell bildar kapitalismens ekonomiska lagar de oöverstigliga ramar inom vilka utvecklingen och industrialiseringen måste äga rum. Eftersom kapitalismen tämligen regelbundet går in i konjunkturella kriser, blir det vid dessa tillfällen nödvändigt för den styrande eliten att skära ner de offentliga utgifterna och de arbetandes löner för att den ekonomiska tillväxten skall kunna fortgå. ”Problemet” som uppstår i en sådan situation är att de arbetande massorna – förutsatt att de förfogar över ett visst mått av elementära demokratiska friheter – söker förhindra att den härskande klassens lösning på krisen genomdrivs. I 60-talets Chile, där skillnaden mellan en lön att leva på och materiell nöd för flertalet invånare var oerhört liten, utlöste varje standardförsämrande åtgärd från regering eller arbetsgivare ett förbittrat motstånd från de drabbades sida.

³ de Vylder, s 62

Konflikter av detta slag uppstod upprepade gånger under Frei-regimen. Naturligt nog uppfattade regeringen arbetarnas motståndskamp som en provokation, som ett sabotage mot Chiles utveckling, vilket föranledde den att beordra in militär för att slå ner aktionerna. Följden blev att ordningen återställdes till priset av att många civila sköts ihjäl.

Dessa konsekvenser ställer oförenligheten mellan ”den frihetliga revolutionens” mål och dess medel i blyxtbelysning. De stolta parollerna om frihet, demokrati och högre levnadsstandard för de fattiga massorna visades vara av noll och intet värde så snart som de kolliderade med den fria marknadsekonomins inre logik och behov. Den chilenska arbetarklassen besvarade denna logik genom att i kamp överskrida den kristdemokratiska politikens snäva ramar – en kamp vars egen logiska utveckling ställde den socialistiska revolutionen på dagordningen.

En av de flitigast brukade fraserna i den kristdemokratiska valpropagandan 1964 var att Frei stod för en ”revolution utan blod”. Följande yttrande, som fälldes strax efter massakern vid gruvstrejken 1966 av Freis kanske bittraste fiende, fångar på ett drastiskt sätt kontentan i den kristdemokratiska utvecklingsstrategin:

Frei visar för Chiles folk och för världen på vilket sätt han kommer att regera, det vill säga, inte med en politik som innebär revolution utan blod, utan en politik av blod utan revolution.⁴

Freis främsta princip var och förblev att säkra kapitalismens fortlevnad i Chile – inte att bryta underutvecklingen. Om inte förr, så bekräftades detta en gång för alla under och omedelbart efter Unidad Populars tid i regeringsställning, då Frei som oppositionsledare inte skydde några medel för att få Allende undanröjd och förhindra att Chile gick mot socialism. Redan dagen efter kuppen utfärdade han och hans parti en deklARATION som reservationslöst slöt upp bakom militärjuntan.⁵

⁴ Tal av Fidel Castro, återgett i *Models of Political Change in Latin America*, s 325.(Vår översättning)

⁵ Chilebulletinen, nr 2 1976, s 20. Se även Chile i världens ögon, s 97.

Källor och litteratur

- ECONOMIC COMMISSION FOR LATIN AMERICA: Economic Survey of Latin America (1956..73). New York.
- STATISTICAL ABSTRACT OF LATIN AMERICA (1969 och 1972). (Latin American Center. University of California)
- BARAN, P: Underutvecklingens ekonomi (i Problem i världsekonomin historia/ Red. R. Bunte & L. Jörberg. Lund 1969.)
- BLAKEMORE, H: Latin America. London 1968.
- BRUNDENIUS, C: Imperialismens ansikte. 400 år av underutveckling i Peru. Lund 1972.
- CHILEBULLETINEN 2/1976.
- CHILE I VÄRLDENS ÖGON/Red. P. Meurling. Stockholm 1974.
- DEN REVOLUTIONÄRA VÄGEN FÖR LATINAMERIKA (Röda häften 13/14) Göteborg 1972.
- DOBB, M: Kapitalism, socialism och underutveckling. Örebro 1971.
- FALLET CHILE OM MÖJLIGHETEN AV EN FREDLIG ÖVERGÅNG TILL SOCIALISMEN/Red. E. Brunt J. Hersh & J. Lohmann. Stockholm 1974.
- FRANK, A,G: Kapitalism och underutveckling i Latinamerika. Historiska studier över Chile och Brasilien. Staffanstorps 1970.
- FRANK, A,G: Underutveckling eller revolution i Latinamerika. Stockholm 1971.
- FRANK, A,G: Lumpenbourgeoisie: Lumpendevlopment. New York 1974.
- FURTADO, C: Latinamerikas ekonomiska utveckling (från kolonialtiden till den kubanska revolutionen). Stockholm 1972.
- GALEANO, E: Latinamerikas öppna ådror. Stockholm 1976.
- GERASSI, J: Storm över Anderna. Den kommande revolten i Latinamerika. Stockholm 1967.
- HALPERIN DONGHI,T: Latinamerikas historia. Stockholm 1972.
- HAYTER,T: U-hjälp som imperialism. Stockholm 1971.
- HERRING, H: A History of Latin America. London 1956.
- IMPERIALISMEN OCH U-LÄNDERNA UNDER 70-TALET. (Zenit nr 30)
- KOMMENTAR nr 9/1970.
- KÜNG, A: Latinamerika – reform eller stagnation? Stockholm 1969.
- KÜNG, A: Att så socialism och skörda fascism. Fallet Chile. Stockholm 1974.
- LACLAU: Feudalism and Capitalism in Latin America. (New Left Review nr 67) London 1971.
- LATINAMERIKA. REFORM ELLER REVOLUTION?/Red. J. Petras & M. Zeitlin. Stockholm 1971.
- LINDQVIST, S: Slagskuggan. Latinamerika inför 70-talet. Stockholm 1969.

- LINDQVIST, S: Jordens gryning (2:a delen av Jord och makt i Sydamerika). Stockholm 1974.
- MANDEL, E: [Senkapitalismen, del 1](#) och [del 2](#) . Kristianstad 1974.
- MODELS OF POLITICAL CHANGE IN LATIN AMERICA/Red. P.E. Sigmund. New York 1970.
- MÖRNER, M: Latinamerikas historia. Stockholm 1965.
- OBSTACLES TO CHANGE IN LATIN AMERICA/Red. C. Veliz. London 1968.
- RIPPY, J.F: British Investments in Latin America 1822-1949: Minneapolis 1959.
- SELLSTRÖM, T: [Massmobilisering och folkmakt i Chile 1970-1973](#). Stockholm 1975.
- STONE, I: Brittiska långtidsinvesteringar i Latinamerika 1865-1913. (i Problem i världsekonomin historia/Red, R. Bunte & L. Jörberg) Lund 1969,
- DE VYLDER, S: From Colonialism to Dependence. An introduction to Chile's economic history, Stockholm 1974.
- DE VYLDER, S: Chile 1970-73, The political economy of the rise and fall of the Unidad Popular, Stockholm 1974.
- ÖSTLING, S.E: Chile. Beskrivning av ett u-land. Stockholm 1972.

Litteratur om Chile på 70-talet

- [Chile - den kommande konfrontationen](#). Resolution från Fjärde Internationalens förenade sekretariat i december 1971 (dvs nära 2 år före kuppen)
- [Chile - frågor kring den chilenska revolutionen](#) (från 1974)
- [Tidskriften Fjärde internationalen om Chile](#). Artiklsamling (vintern 1973 - senhösten 1976)
- [UP i Chile - gamla illusioner och nya](#), artiklar och dokument (1976)